

Viata Românească

ANUL XXIX

AUGUST 1976

Nr. 8

VÎRSTA UMANISMULUI REVOLUȚIONAR

Aniversările nu sînt simple bucurii calendaristice, ci semnele, niciodată aceleași, ale unor vîrste. Pentru că aniversarea unui eveniment istoric cum este însușirea națională armată antifascistă și antiimperialistă, aniversarea independenței reale a unui destin național cum este acest August 1944 pentru noi, are în fiecare dată a ei, noi și alte semnificații. Airdoma vîrstelor mature, adevărurile, conceptele, idealurile, visurile se îmbogățesc sub imperiul prerogativelor vastului program al angajării conștiințelor în această etapă a înaintării României spre comunism. Polisemia aceasta necesară, nu este altceva decît configurația umanismului revoluționar sub a cărui zodie trăim. Iată cuvintele din *Expunerea* tovarășului Nicolae Ceaușescu la Congresul educației politice și al culturii socialiste: „Umanismul nu este o noțiune abstractă imuabilă, conținutul său se modifică corespunzător diferitelor etape de dezvoltare istorică a societății“. Oamenii țării, dar absolut toți oamenii îmbarcați pe această navă a reconstrucției și construcției sînt eroii de azi și de mâine ai progresului social, patrioții urmași ai altor sute de generații de patrioți care au durat civilizația acestor meleaguri. Lupte, jertfe, sacrificii, istoria acestei civilizații este istoria conștiinței noastre, cronică a unei continuități milenare, zbruciumată și aspră acumînd victorii și nesocotind înfringerile prin transformarea lor în alte lupte și alte victorii. Și în fine, ultima vîrstă, cea aniversată acum, trezeci și doi de ani, o treime de secol de grandioasă construcție socialistă, de abnegație revoluționară, de instaurare a unei noi constelații politice și sociale care este societatea socialistă multilateral dezvoltată. Condeierul și artistul contemporan vor trebui să constituie în valoare estetică acest prezent supradimensionat care ne conține trecutul, vor trebui să alcătuiască în creație durabilă întreaga simbolică a acestui timp intens și intensiv, în care ne construim prezentul cu aceeași vigoare cu care creația populară înzestra eroii de baladă și legendă. Astăzi epopeea se scrie prin muncă, construcție materială și spirituală bazată pe o anumită educație și pe o anumită cultură: „dezvoltarea amplă a culturii“ va deveni o necesitate în trecerea spre comunism, spun cuvintele *Expunerii*. Or, într-o asemenea amplă dezvoltare, importanța literaturii devine de netăgăduit. Pentru că scriitorul este acel creator de lumi fictive în care pătrunde totalitatea existenței sociale și politice a unei națiuni. Pentru că a simboliza nu înseamnă a ornamenta ci a acorda existenței o polisemie ce tinde spre absolut și pentru că această polisemie este conotația spirituală a timpului nostru.

Neobosite generații de scriitori au pus piatră lângă piatră pentru monumentul inepuizabilei literaturi române. Avem misiunea de a continua cu noi valori această construcție.

Avem conștiința că trebuie să durăm conștiințe. Avem conștiința eternității în durată fiecărui pas al acestui umanism revoluționar care ne aparține.

V. R.

*Doamnă sufletul meu arde de la Dunăre-n Moldova
Cînd pe bolta ta cerească eu citesc ca-n carte slova*

*Doamnă, drumul tău de aur îl străbat cu alinare
Și pe el îmi merg alături inorog, privighetoare*

*Și din tei bolnavă floarea leagă raiul cu infernul
Doamnă Țară,-mi înflorește de iubire sfîntă sternul*

*E bolnavă de iubire floarea teiului, stelară —
Noaptea ne dă jos din paturi și ne scoate roi afară*

*Doamnă, copleșit de doru-ți pieptul meu e o fîntînă
Doamnă, eu sînt cel ce cîntă dus de păsări sub țărînă*

*Doamnă, sufletul meu arde cînd îți dau în floare teii
Doamnă Țară, la vederea-ți ies din carnea-mi dulce*

miei

DAN VERONA

TE ROG

*Tu, grai latin,
tu ai forma colinelor mele materne
și virginitatea Florarului,
și loialitatea țărînii.
Înfăptuit este azi calendarul
voinței înaintașilor noștri.
Ierneză, te rog, în zăpada cărților mele.*

OVIDIU GENARU

EU, DRAGOȘ VODĂ AM FOST...

*Eu, Dragoș Vodă-am fost ; mi-aduc aminte :
cu soții m-am pornit din Maramu.
De-atunci încolo ochiul meu văzu
spre răsărit de neam și locuri sfinte.*

*Umblu pe drumuri cu-nstelări și nu
o uit pe Molda-n ape și-n cuvinte
ce se rostesc frumos. Cu sîrg fierbinte
vînez legende-n țara mea și-amu...*

*Ea, țara,-n suflet mi s-a scuturat
cu cerbi sfioși și cu păduri în floare,
de-aceea-o caut, văleat după văleat,*

*prin munții-aceștia rezemați pe zare.
Vreau s-o întemeiez în curcubeu
drept voievodat al cîntecului meu.*

DRAGOȘ VICOL

STRĂBUNII NE ÎMPING ÎN LUMINĂ

*Din mituri străbunii ne împing în lumină
Spre o zare rotundă, deplină.
Odihnă nu au, doar cînd vor să ne spună
Că țara e bună
Sub zodii, sub lună.
Pămîntul ascultă de sapă și fier
Și turmele mari, de oier.
Că apele trec prin cenușile lor,
Nu în albii, ci spre viitor.
Că vîntul ce bate nu vine din munți
Ci-i lanț nevăzut peste punți
Verigă pornită din ei în urmași
Trecînd din legende prin noi,
Fără pași,
Spre o zare rotundă, deplină.*

Străbunii ne împing din lumină în lumină.

MIHAI CONSTANTINESCU

APELE

*Apele mele au nume sonore de fete,
ușor despletite-n oglinzi ca-ntr-un vis.
Ele trec liniștite, cu muguri de sălcii în plete,
cînd zăpezile încep să miroase a flori de cais.*

*Ușor legănîndu-se, apele mele-amețesc
asemenea vîntului ce străbate-o podgorie.
Ca sîngele neamului trec pe pămîntul obșteșc
irigînd pogoane de fertilă istorie.*

*Atît de curate curg albele, apele mele
ca de-a dreptul din clarele țării fîntîni,
încît, înainte de-a ne atinge de ele,
să ne spălăm pe față și pe mîini...*

ANDREI CIURUNGA

PLUG DOBROGEAN

*Drum alb, în calcar, Țară de la Sud,
pe unde Geții trimiteau săgeți
spre Gebeleizis cel de ploaie ud,
în vechi, de mult apuse dimineți ;*

*drumeag, la mîna Dobrogei, brățări
purtate de-o istorie solară.
Argonauți veniți din depărtări
tot lîni de aur ne smulgeau din țară.*

*Ne duci spre mare turmele și azi,
cînd plugul din pămînt încă mai scoate
falere și inele de nomazi
și aplice cu chipuri bucălate.*

*Rămîn în brazda ta și te sărut
în vîlvătaia calmă-a unui mac.
În grîul nou, cu bobul arnăut,
și-agită barba, blînd, strîmoșul dac.*

VALERIU GORUNESCU

CRITICA ȘI EXIGENȚELE SINTEZEI

Toată lumea este astăzi de acord în ce privește utilitatea, necesitatea și chiar urgența sintezelor în câmpul cercetării noastre literare și, evident, toată lumea solicită cu varii argumente apariția și înmulțirea lor. Am traversat o epocă întinsă de eforturi analitice și e normal ca, în sfârșit, s-o depășim în încercarea de a conferi acumulării de imagini fragmentare un sens superior și coordonator prin amplitudinea de orizont și prin esențializările obligatorii ale marilor îmbrățișări sintetice. Dar dacă în domeniul analizei, experiența și adeseori reversul ei nefericit, rutina, își spun cuvântul consacrat, orientînd destul de limpede pe întreprinzători în metodologia operațiilor exegetice, sintezele implică încă numeroase întrebări, incertitudini și dificultăți. Statutul lor nu ni se pare satisfăcător elucidat, încît mai toate tentativele ce se reclamă de la el înfățișează mai curînd tendințe și intenționate ambicioase, decît realizări în linia ce trebuie considerată proprie sintezei.

Cum s-a putut cu ușurință constata în anii ultimi, cînd încercările de acest ordin s-au multiplicat, majoritatea criticilor înțeleg sinteza mai cu seamă ca o însumare pe un spațiu mai extins a unor studii foarte variate, al căror caracter rămîne prin excelență analitic, în ciuda regrupării lor sub etichete unificatoare. Mentalitatea foiletonistică, firească pe tărîmul ce îi este propriu, al cronicii și al recenziei, se întîlnește clar repercutată și pe tărîmul aspirațiilor sintetizatoare, încît ni se prezintă nu o dată, sub transparente deghezări convenționale, culegeri de articole și studii drept tentative de cuprindere esențială, de sistematizare și clasificare a unor perioade sau direcții literare. Mai toate importanțele „sinteze” de literatură nouă de la *Romanul românesc contemporan* al lui Dumitru Micu, din 1959, și pînă la masiva carte a lui Eugen Simion din 1974, *Scriitori români de azi*, plătesc în fond tributul, negreșit involuntar, al unei astfel de confuzii de domenii și modalități. Sub adăpostul unor titluri ademenitoare de capitole, se rînduiesc, după criteriile de însemnătate și valoare, mai bune sau mai rele analize, după caz, de scriitori sau cel puțin de opere.

Nu-i vorbă că mai vechile istorii literare ale lui Iorga, Lovinescu, Călinescu nu par în genere să urmărească altă metodologie, primatul individualității autorilor fiind conservat cu strășnicie. Dar cine trece dincolo de aparența unor astfel de structuri, în care evoluția ansamblului literaturii și sistematica modalităților estetice nu stau în centrul și citeodată nici în marginea investigațiilor critice, nu poate să nu prindă totuși sensul mai adînc, modelator, coagulant al analizelor, desigur variate, dar așezate totdeauna sub semnul bine conturat al cîtorva concepte interpretative, ce țin de opțiunile de ideologie literară ale criticilor amintiți. Mai estompate din principiu, însă nicidecum absente la un G. Călinescu, ele sînt manifeste și vizibile la Iorga și la Lovinescu. O viziune de ansamblu a literaturii, un corp de norme și principii, de aspirații și de atitudini ofensive, se introduce în articulațiile analizelor și în considerațiile cele mai mărunte, spre a le conferi o convergență remarcabilă și a le transforma în piese funcționale și valide ale unui întreg organic indisociabil. Felul cum o materie diversă este unificată dintr-o perspectivă fermă ni-l ilustrează de exemplu Lovinescu în *Istoria literaturii române contemporane*, unde conceptele ordonatoare sînt sincronismul, diferențierea și mutația valorilor estetice. Apar în consecință rubrici corespunzătoare, ce sînt menite să argumenteze opțiunile de

ideologie literară, iar sistematizarea și ierarhizarea ce ne sînt propuse poartă amprenta unei limpezi personalități. Dar Lovinescu și-a elaborat *Istoria literaturii...* nu subsumîndu-și cronicile și recenziile unor etichete relativ convenționale, ci aplicîndu-le principiile și criteriile conturate și argumentate cu temeinicie într-o lucrare referențială: *Istoria civilizației române moderne*. Se înțelege, nu poate fi vorba ca fiecare critic actual să-și înotmească mai întîi profesiunea de credință printr-o operă de anvergură celei lovinesciene, dar ni se pare absolut imperioasă, pentru cel ce aspiră spre sinteză, clarificarea teoretică preliminară a atitudinii față de sensul general al evoluției literaturii.

Mulți critici actuali au preferințe și concepții categorice, dar ele nu transpar cu limpezime în eforturile lor sintetice sau, cînd lucrul se întîmplă, acestea nu izbutesc să acționeze totdeauna ca factori de clasificare și ierarhizare a materiei, prin forța lucrurilor, variată și preponderent dinamică. Teama de a nu trăda diversitatea pe care o implică fatalmente mulțimea individualităților artistice se manifestă nu odată în direcție inhibitivă, împiedicînd pe critic să se detașeze de caracterul imediat al existenței operelor literare spre a întrezări mișcarea instituțională a literaturii.

Se pune deci problema unei metodologii particulare a sintezei, căci faza analizelor și a monografiilor amănunțite o socotim în linii generale încheiată. Întregul câmp al personalităților literaturii noastre este acoperit prin studii și prin contribuții edificatoare și chiar dacă rămîine loc oricînd pentru interpretări din ce în ce mai cuprinzătoare și citeodată mai revelatoare, baza de fapte și de operații exegetice elementare este așezată. De la monografiile de autori, ce nu sînt în structura lor interioară scutite cituși de puțin de exigențele sintezei, un pas extrem de important s-au însemnat monografiile de genuri, de curente sau probleme. Prin reconstituirile minuțioase de aspecte și idei, acestea țin și ele de principiile aplicațiilor analitice, dar au, ca orice operă de anvergură exegetică, nevoie de o viziune sintetizatoare prealabilă, căci, după cum zicea odată foarte bine Călinescu, „a expune un material fără a voi să realizezi sau să insinuezi un sistem ar fi o treabă goală” și „nu poți expune materialul în vederea unui sistem, dacă n-ai dinainte sistemul”, cum „nu aduni faptele chimice înainte de a fi definit chimicul”.

Dar dacă în monografia sinteza se referă la structură și firește la concluziile cercetării, în studiile de ansamblu ea se manifestă în decuparea însăși a obiectului, împrejurare ce obligă exegetul la operații de clasificare și ierarhizare, la rîndul lor, acestea, imposibile fără o viziune proprie a criticului asupra evoluției și a configurației literaturii. Această viziune singură e factorul coagulant și sistematizant al oricărei sinteze. Acolo unde ea lipsește, nu ne putem afla în cazul cel mai bun decît în fața unor contribuții analitice și parțiale, oricît de ample și complex ar fi obiectul. Desigur, avansarea viziunii proprii nu vrea să spună deformare partizană a obiectului, ci doar organizarea exegezei în funcție de norme și repere proprii, mărturisite fără echivoc din capul locului. Acesta este tipul de sinteză ce se legitimează evident prin personalitatea autorului.

Cum el nu este bineînțeles oricui la îndemînă, cum pe de altă parte obiectivitatea este adeseori interpretată drept o abstragere totală din demersul critic, mai practicabil și deci mai frecvent e tipul de sinteză care folosește puncte de vedere și criterii consacrate într-un plan sau altul, disimulîndu-și cît mai mult reacțiile proprii, inevitabile și permanente prezente prin urmare, dincolo de ceremonia neutralității textului. Asemenea sinteze, printre care vom aminti aici *Symbolismul românesc* al Lidiei Bote, *Sămănătorismul*, *Poporanismul* și *Junimea și Junimismul* ale lui Z. Ornea, *Literatura română și expresionismul* a lui Ov. S. Crohmălniceanu, *Originile romantismului românesc* a lui Paul Cornea și *Gîndirea și gîndirismul* a lui Dumitru Micu (în ciuda stilului de un anume polemism imperant), nu sînt nici ele mai puțin sinteze veritabile și pot reprezenta oricînd modele de investigație și de interpretare în concordanță cu condițiile și cu exigențele acestui gen de cercetare.

Este un gen de cercetare pe care fără nici o ezitare trebuie să-l considerăm fundamental. De împlinirea virtualităților și sarcinilor sale depinde o istorie completă, autentică și obiectivă a literaturii. Cine aspiră către ea nu poate ocoli sintezele pregătitoare. De la monografiile de scriitori sau de probleme limitate trebuie mers cu hotărîre și curaj spre cercetările de anvergură și spre interpretările cuprinzătoare, prin prelucrarea și utilizarea foarte personală a rezultatelor particulare. Sinteza e oricum un act de personalitate, fie că o declară, fie că o estompează. Încît descriptivismul plat și neutral, factologia plicticoasă și informă rămîn la antipodul veritabilei sinteze, operă, prin natura ei, de metamorfozare creatoare și de interpretare semnificativă a obiectului, iar nu de reproducere a aparenței sale imediate

Procedeele sintetice presupune o atitudine activă, transfiguratoare a materiei, în căutarea sensurilor ei esențiale.

Critica noastră actuală trebuie din acest punct de vedere să recunoască ascendența multora dintre sintezele istoricilor literari. Domeniul generos al actualității ale sintezei. Nu numai că nu dispunem pînă în prezent de o istorie a literaturii contemporane, dar chiar studiile de un caracter sintetic circumscris în chip deliberat se dovedesc a fi deficitare tocmai din punctul de vedere al sintezei, fie pentru că nu există o conștiință limpede a exigențelor acesteia, fie pentru că autorii nu pornesc de la asemenea intenții ci doar ajung la ele din dorința de a împrumuta unor fragmente critice o anvergură și o demnitate care le-au lipsit în clipa redactării lor, mai mult sau mai puțin ocazionale.

Caracteristic este faptul că, exceptînd *Literatura română de azi* (1965) de D. Micu și N. Manolescu, majoritatea sintezelor din primele trei decenii de literatură nouă s-au limitat la arii mai restrînse de investigație, fiind consacrate fie romanului (D. Micu), fie nuvelei și povestirii (N. Ciobanu), fie prozei în genere (G. Dimisianu), fie poeziei (I. Pop și P. Poantă), fie, în sfîrșit, unui deceniu literar în exclusivitate (Al. Piru). Abia în 1974, *Rondul de noapte* al lui Mircea Iorgulescu și *Scritorii români de azi* de Eugen Simion ne aduc primele rezultate mai ambițioase ale efortului de a elabora imagini panoramice cuprinzătoare ale literaturii noastre actuale. Totuși caracterul parțial nu e nici la acestea lichidat, ci doar diminuat, căci cea dintîi carte se rezumă la poezie și proză, iar cea de-a doua le adaugă și critica, dramaturgia urmînd s-o studieze probabil criticii de specialitate. Complexitatea fenomenului literar rămîne astfel eludată în ce privește mișcarea lui istorică și notele comune de ansamblu, dramaturgia neîmpărtășind un alt destin decît literatura mai în genere.

Să admitem însă posibilitatea și chiar necesitatea unor sinteze panoramice pe genuri, dar să și recunoaștem într-o asemenea împrejurare obligația unei investigații totale în marginile cel puțin convențional fixate. Altfel lacunele nu se mai pot justifica decît prin foarte limpezi și mai cu seamă foarte admisibile considerente precum în cazul, pozitiv, al cărții lui Ion Pop, *Poezia unei generații*, unde selecția este convingător întemeiată și supraveghată pe unitatea atmosferei de idei și sensibilitate a unei generații literare, marcate de covârșitoarea influență a lui Labiș. Cînd însă absențele de autori și opere sînt asumate fără explicații, imaginea istorică și critica realizată provoacă legitime nedumeriri și întrebări. La Mircea Iorgulescu, spre exemplu, lipsesc anumiți autori (și nu-s de loc puțini!), dar opera celor tratați e studiată în totalitatea ei. La Simion lipsesc și opere și autori, ceea ce complică lucrurile și mai mult. Nici unul și nici altul nu-și recunosc însă intenția de a fi dat niște reprezentări sintetice ale literaturii actuale. Cartea lui Iorgulescu nu e „o culegere de foiletoane“, cum însuși autorul precizează, ci una de capitole ale unor posibile sau viitoare istorii literare. Eugen Simion își asamblează cronicile avînd în minte precedentul Iovinescian. Deosebirea se cuvine însă semnalată: marele critic își scrisese articolele din *Critice IX* din perspectiva clar premeditată a sintezei, iar în *Istoria literaturii române contemporane*, deși au intrat atîtea pagini foiletonistice și chiar simple note polemice ocazionale, sudura le-a topit atît de impecabil încît sorgintea lor nu se mai simte, ceea ce nu e cazul încă în *Scritorii români de azi*. Dar, în sfîrșit, dacă nu este vorba de încercarea de a sugera ansamblul, ce rost mai au atunci capitolele sau secțiunile intitulate, prin natura lor, sintetic și cuprinzător? Iată ce ni se pare greu de explicat.

O insuficiență evident comună a multor tentative de sinteză este desigur eludarea argumentării secțiunilor care ni se propun. Întîi de toate se observă că acestea nu au la bază norme și principii unitare nici sub raport estetic, nici sub raport istoric, fiind mai curînd produsul unei intenții publicistice de a capta și chiar de a scandaliza puțin pe cititorul avid în genere de etichete și formule însoțite. Dintr-un asemenea motiv, clasificările sînt îndeobște iremediabil divergente. Nu ne gîndim să proclamăm firește necesitatea unor suprapuneri absolute, ci doar a unei ideale înlîniri în spațiul liminarei obiectivității a exegezei.

E explicabil deci că multe dintre volumele de critică ce tind către sinteză nu reprezintă deocamdată decît premise ale unei veritabile istorii a literaturii noastre contemporane, a cărei realizare, deși autorii lor nu vor s-o recunoască printre intențiile care i-au călăuzit, o implică totuși în structura unor lacunare panorame. Fie prin omisiuni adesea regretabile, fie prin lipsă de deschidere contextuală, asemenea lucrări, ieșite dintr-un exercițiu și dintr-o mentalitate preocupăntor foiletonistică, vizează încă prea puțin literatura și supralicitează, uneori desigur admirabil, operele individuale. Ele rămîn însă la poarta istoriei literare fără a-i fi

trece pragul, nu însă — cum am zis — și fără a-l fi avut în vedere. Ceea ce mă-
 scara bine distanța încă existentă între premise și realizări. Ea s-a diminuat, dar
 nu a dispărut, invitând mai departe pe critici să mediteze cu folos la exigențele
 deloc comode ale sintezelor în genere și, mai exact, ale istoriei literaturii noastre
 actuale, pe care numai ei cu siguranță o pot scrie. Dar cu o sigură condiție: asu-
 marea unui sistem de opțiuni și de criterii consecvente, configurând clasificarea și
 ierarhizarea unei materii încă prea fierbinți și de aceea refractară efortului sintetic
 stabilizator. Dificultățile nu sînt însă imposibilități, ci poate tocmai dimpotrivă. A le
 surprinde și a le supune meditației înseamnă a deschide drum spre lichidarea lor,
 aici după cum spunea prea bine Hegel, „tocmai prin definirea lui ceva ca limită,
 aceasta din urmă a și fost depășită”. Dar exigențele sintezei sînt mult mai nume-
 roase spre a le fi pomenit aici pe toate, încît discuția rămîne evident deschisă, chiar
 dacă nu e sigur că va continua prin intervenții speciale. Ceea ce ni se pare însă
 foarte sigur este faptul că am intrat într-o etapă nouă, în care aspirațiile spre
 sinteză exprimă o necesitate obiectivă, corespunzînd unei maturizări interioare a
 cercetării noastre literare.

FLORIN MIHAILESCU

CLEPSIDRA GÎNDURILOR

La întîlnirea cu moartea este vitală orice întîrziere.

Mai repede merităm ce ni se întîmplă, decît ni se întîmplă ce merităm.

Birfa academicianului e mai jalnică decît a țatei, deoarece studiile potențează atît calitățile cît și defectele.

Dintre toate serviciile numai cele făcute șefilor nu pot fi suspectate de altruism.

Anonima reprezintă mai puțin fizionomia morală a autorului ei și mai mult pe cea primitorului.

Cînd te preocupă locul pe care vrei să-l ocupi, nu te mai îngrijești de cel pe care-l deții.

Birfa este buruiana căreia-i priește cel mai mult seceta spirituală.

Bunului simț îi pretindem totdeauna să fie mai operant în perimetrul altora decît la noi.

Pe carierist nu-l deranjează atît compromisul, cît publicitatea acestuia.

Dintre febre, numai cea spirituală indică sănătatea.

Guvernanții care acordă libertatea portului armelor își găsesc siguranța numai în afara granițelor lor.

Artistele-și păstrează după mărițiș numele sub care au debutat, căci n-au încredere în memoria publicului și respectul soțului.

Sînt oameni cu care ne solidarizăm și cînd pierd, iar alții cu care nu putem face acest gest nici cînd cîștigă.

★
Nici o certitudine a vieții nu o depășește pe cea a morții.

★
Spre a fi publicat, un debutant trebuie să scrie mai bine decît un scriitor consacrat.

★
Pe fondul unei mari nenorociri, un necaz mărunț devine ridicol.

★
Abia cînd se va ști sigur că în societatea contemporană sînt contraste mai mari decît cele dintre noi și alte civilizații, vom participa activ la diminuarea lor treptată.

★
De cînd am aflat de la Renan că numai cu copiii și analfabeții putem discuta probleme fundamentale, ne revoltă sterilitatea conversațiilor noastre zilnice.

★
Cad numai cei care umblă, nu și cei care se tirăsc.

★
Patria ocrotește totdeauna mai mulți de cîți sînt în stare s-o ocrotească pe ea.

★
Succesul muncii este mai stenic decît cel al relațiilor, în ciuda faptului că adesea este privat de avantajele acestora.

★
Cine nu are îndoieli, nu trezește încredere.

★
Sînt oameni a căror bunătate are un dedesubt mai urit decît cel al răutății altora.

★
Nici un avantaj obținut prin pierderea demnității — individuale sau colective — nu egalează valoarea prejudiciului suferit.

★
Fiind atît de apropiate între ele integrarea socială și conformismul, greu se observă cît sînt de străine prin natura lor.

★
Cînd toate revistele scriu la fel, începe să fie citită cea care scrie altfel, chiar dacă scrie mai prost.

★
Meritul îmbătrînit este frate cu viciul întinerit.

★
Este slab educatorul care-și atribuie toate calitățile elevilor săi, lăsînd pe seama acestora numai lipsurile lor.

★
Răsfățul copiilor se vindecă mai ușor decît cel al mamelor lor.

★
Greutățile pe care nu le putem învinge în viață își au sursa în scutirile de care am beneficiat în copilărie.

Egoistul rîde numai cu lacrimile lui, dar plînge cu ale altora.

Pe obrazul nostru descoperim numai calități, iar pe al altora numai defecte, uitînd că zeul mexican Quetzalcoatl cînd și-a văzut chipul în oglindă s-a înspăimîntat atît de tare încît a fugit în lume, pierzîndu-i-se urma. Și el era zeu.

Unde sînt prea mulți eroi în tribune, nu mai rămîn suficienți în arenă.

Cine se tolerează, se aseamănă.

Exigența societății față de un individ fiind direct proporțională cu valoarea lui, cei mai criticați oameni nu sînt cei mediocri.

Impresiile noastre despre alții rămîn mereu în urma evoluției acestora și uneori se desprind de ei ca umbra de Peter Schlemihl.

Claritatea exprimării este apanajul posesorilor de idei, obscuritatea — a posesorilor de vorbe.

Cheia fericirii constă în menținerea unei dezechilibrului relativ între aspirații și posibilități.

Dacă frînarea eșecurilor ar fi tot atît de promptă din partea anturajului ca și a succesului cuiva, ar exista mai mulți feriți pe lume.

Nemulțumirea este copilul legitim al gîndirii.

Întotdeauna gloria a îndepărtat pe adevărații prieteni și a atras pe cei falși.

Dascălul care-și acuză elevii de lipsa inițiativei, își face autocritică.

Savantul susține : eu dețin cheile progresului ; artistul afirmă : eu înfrumuzețez viața ; politicianul le răspunde : în mîinile mele e cîrma corăbiei pe care navigați.

Pe contemporanii ceva mai dotați decît noi îi pizmum considerabil mai mult decît pe geniile din trecut.

Te Deumul dinaintea execuției capitale este mai mult o consolare a călăilor decît a victimei.

Crăpăturile lespezilor de pe mormintele voievodale de la Probota atestă profunzimea politeței cotropitorilor patriei, care au ținut să stea de vorbă atît cu viii cît și cu morții.

Nici un instrument n-a redat mai profund durerea unui neam ca fluierul lui Avram Iancu.

Încordarea arcului carpatic s-a transmis locuitorilor săi și în morminte, dovadă că osemintele găsite în gropile străvechi sînt rinduite în forma Carpaților.

În sufletele românilor domnia lui Ștefan cel Mare nu are decît început.

Stăpînul puterii este robul ei cel mai supus.

Cucerind femeia, bărbatul iese învins.

Pe plan moral toți ne credem atît de avansați încît ne este jenă să afirmăm că am făcut unele progrese.

Literatura unui popor este marea lui spovedanie, încărcată de toate ficțiunile acestui act.

Puterile mari, care trec ca lavinele peste cele mici, uită că ajunse în vale toate zăpezile se topesc.

Mediocritatea își aplaudă mai frenetic frunțașii, decît elita pe ai săi.

Gîndurile pieptănate după modă au soarta acesteia.

Suferim mai mult cînd ne părăsesc viciile, decît atunci cînd noi le abandonăm.

Nepotismul este oribil nu atît prin ceea ce promovează, cît prin ceea ce scoate brutal din competiție.

Semnul distinctiv al nonvalorii este tendința ostentativă de a se impune.

Balta improașcă pe-o rază mai mare cînd ajunge nor.

Originalitatea asimilează ceea ce pastîșă copiază.

Drumurile bătătorite sînt frecventate mai des de cei care țipă după originalitate.

E preferabil să gîndești original și să te exprimi banal, decît invers.

Țara — ca o mamă bună — nu se înstrăinează niciodată de fiii săi, deși unii dintre aceștia o reneagă.

Numai omul al cărui nume ajunge să fie sinonim cu al patriei sale poate fi socotit cetățean al lumii.

De neamul tău trebuie să fii mîndru chiar și cînd el nu se mîndrește cu tine.

Dacă e nepotrivit să-ți etalezi meritele tale, apoi pe cele ale poporului tău să nu aștepți să ți le arate străinii.

În locul pedagogilor de specialitate sînt preferabili specialiștii pedagogi.

Mai ușor răspund elevii la întrebările profesorilor, decît aceștia la întrebările scolarilor.

Șeful bun se agită puțin, dar pune pe toți în mișcare, cel slab se agită mult, dar se mișcă singur.

Deosebirea dintre profesorul care se repetă invariabil de la un an la altul și elevul repetent constă în aceea că numai ultimul este conștient c-ar fi putut evita situația.

Reputația unui profesor n-au statornicit-o niciodată inspectorii în măsura în care au făcut-o elevii.

Secretul personal ce ni-l încredințează șeful astăzi este polița dizgrației noastre de mîine.

Surprizele mari ni le produce numai cunoscutul.

Pentru gîndire este mai prețioasă literatura care ridică probleme decît cea care le și rezolvă.

Progresul unei generații este accelerat mai mult de îndoielile decît de certitudinile sale.

Cînd bunicii aplaudă ceea ce fac nepoții, progresul se află în impas.

Puritanii se nasc în țara păcatului.

E preferabil ca lumea să se întrebe de ce n-ai primit o distincție, decît să se mire pentru ce o ai.

Omul fiind măsura tuturor lucrurilor, prin continua schimbare a măsurii el a molipsit lucrurile de relativism.

Ateismul fiind negarea dogmatismului religios, el nu poate fi asemenea acestuia în intoleranță.

Revoluțiile sînt influențate în timpul desfășurării lor de rezistențele întîmpinate, iar după triumf de lipsa acestora.

Pe baricade învingi numai dacă rezisti mai mult decât ele.

Toate marile doctrine s-au impus pînă în momentul apariției schismelor; de aceea lupta împotriva schismaticilor e mai înverșunată decât împotriva dușmanilor.

Bogăția spirituală poate genera mai ușor bogății materiale, decât reușește cea materială să declanșeze valori spirituale.

E mai suspect un succes care nu trezește invidia decât insuccesul care nu iscă compătimire.

Pe valurile timpului nici un înnotător nu se menține numai pe creste.

Vizionarii se simt mai liberi în închisoare decât tiranii lor pe tron.

Profitorii unor momente istorice sînt dezavantajați momentelor următoare, dar persecuțiilor nu le este rezervată totdeauna această compensație.

Sînt virtuți cărora le lipsește puțin viciu spre a fi pe deplin prețuite și vicii care asociate cu o virtute își potentează discreditul.

Unele adevăruri îmbătrînind se apropie de minciună, dar nici o minciună nu se apropie de adevăr pe această cale.

Puterea care nu se teme de ea însăși este cea mai șubredă.

PATIȚA SILVESTRU

ION GHICA

Pe Ion Ghica l-au ispitit și viața și talentul și ideile, dar el a făcut totul ca să și le contrazică. Rareori o personalitate atât de dilematică și-a construit un destin mai echilibrat. Aventura i-a suris foarte promițător la Constantinopol și-n Arhipelag, unde-n loc să se turcească (numindu-l în glumă „pilafciu“, Bălcescu îi trimetea poate un serios avertisment) și să joace rol mare pentru Poartă, și-a ocrotit starea familială, a văzut de interesele îndepărtate ale patriei și a pus ordine pe pământul Samosului și-n apele de prin prejur. Era probabil prea intelectual și de aceea nu îndrăznea să-și rupă rădăcinile care se împlântaseră și mai adânc tocmai printr-o activitate revoluționară. Era desigur un cosmopolit, căci și-a satisfăcut conservatorismul prin numeroasele sale legături cu englezii și cu Anglia. În loc să se supună demonului literar, căruia nu i-a dat mai mult obol decât diletantul și amatorul, a tot ostenit pe tărîmurile pentru dinsul cam sterile ale științei și doctrinei sociale, încît verdeața operei lui beletristice se salvează atît de greu din stîncăria didactică și informativă, pe cînd opera sa doctrinară respiră doar în irezistibile popasuri estetice. Pașoptist între primii și cei mai de sus, a cărui adeziune ideologică Bălcescu a promovat-o aproape cu deznădejde, nimeni nu și-a trădat într-atît amicul, plămînd din gîndurile-i drepte și înflăcărute o dureroasă caricatură, ca Ion Ghica, cel care vrînd-nevrînd, mărturisit sau nemărturisit, a devenit adversarul lui Cuza și Alecsandri, al lui Kogălniceanu și Bolliac. Biciuind cu aceeași asprime ca și Eminescu degenerarea politicianistă a pașoptismului, care a întunecat în ochii generației Junimii imaginea revoluției, Ghica i-a atacat filosofia prin reprezentantul ei la catedră, Maiorescu, pentru a-și chivernisi apoi condeiful frumos în paginile *Convorbirilor literare*. Toate acestea se conturează exact, deși îndeajuns de laborios, din opera încredințată tiparului de către însuși autorul ei.

Dacă *Scrisorile* constituie o literatură extrem de risipită, în care nu totdeauna dezordinea e dătătoare de farmec, o literatură în sine fină dar superficială, scoțîndu-și efectele din pitoresc și anecdotic pur, *Convorbirile economice*, luate ca un substrat formativ, îi dau, prin chiar ideea lor coerentă și destul de întinsă, orizontul cuprinzător al unei arhitecturi lăuntrice, parcă iarमारocul istoric, mascarada socială, panorama balcanică ar fi prevăzute, ca loc pentru mister, cu bolțile gîndirii occidentale. Bineînțeles, însă, din același dublu joc, și aici, expunerea științifică, mortarul statistic pot fi lăsate la o parte de dragul priveliștilor sensibile (unele reluate sub o formă sau alta ulterior, în *Scrisori*), slujite de o pană pe cît de lacomă să împodobească foaia albă, pe atît de avidă și de capricioasă în propensiunea pedagogică. Nicăieri n-a fost evocat cu mijloace mai subtile, mai profund lirice, Bucureștiul de altădată, ca în această *icoană sonoră*, model de proză românească din secolul al 19-lea: „Cînd de pe Dealul Mitropoliei, într-o seară de denie, în liniștea melancolică a apusului de sunete pe toate tonurile, care se vărsau în aer din miile de clopote mari și mici ale orașului, note care alergau din toate turlele ca să se confunde într-un huiet general și se suiau împreună la cer, lăîndu-și neîncetat vibrațiile, aruncîndu-se în cadență ca niște talazuri împinse unele peste altele către malul nevăzut, atmosfera întregă părea transformată într-un vîrtej de armonie, și sufletul, cuprins de o senzație plină de pietate, se simțea atras către rugă. În mijlocul acelei vijelii de sunete, precum ochiul distinge într-o mare infuriată pînzele

corăbiilor printre spumegatul alb al jocului valurilor, asemenea, urechea deosebea în mijlocul huietului glasul plîngător al Sfîntului Gheorghe, repetînd în cadență numele nenorocitului Brâncoveanu, sunetul jalnic și mîndru al Antimului, bătaia rară și falnică a Sfîntului Spiridon, îngînîndu-se cu Sărindarul și cu Curtea-Veche clopotul de serbare al Colții, glasuri grave străbătute în toate părțile de timbrele ascuțite și argintii a o sută de clopote mai mici a bisericilor din mahalale. Urmînd să ne vorbi despre *Imprumuturile statului*, acest autor o pornește epic la drum, cu răgazul, ponderea descriptivă, confortul prozastic cu care se deschide perspectiva morală într-un solid roman realist: „Așa se retrăsese, noroiul se prefăcuse în praf, era ora de amiazi; lăsasem muncitorii să se odihnească, cînd auzii o trăsură intrînd în curte; întorc capul, și văd o droșcă frumoasă trasă de patru cai negri bine hrăniți, duși de un surugiu cu poturi și tuzluci și cu panglici tricolore la pălărie. Înaintea trăsurii alergau doi dorobanți călări, cu carabinele în sus la obînc, un alt dorobant trepăda din toată puterea calului la scara dreaptă și un al patrulea, pe capră, ținea pușca în sus. Ajunși la ușa casei, un tînăr se dezlipi alene de pernile trăsurii, se coborî și după ce se întinse căscînd dete cîteva ordine dorobanților ce-l însovăreșea. Pe unul îl trimise să-i aducă pe primar, pe altul după perceptor, pe cel mai ager îl însărcină să meargă din casă în casă, să vază dacă la toate țărăncile au învîiat sămînța. Era un subprefect sub a cărui bună și demnă pază patruzeci de comune au fericirea a trăi!” Ironia la adresa subprefectului vine din partea boierului luminat, preocupat de soarta țărănimii în mod global, ca entitate socială importantă în viața statului: din puzderia de personaje pitorești a *Scrisorilor* lipsesc țărani și spre deosebire de Alecu Russo ori Alecsandri, Ghica nu s-a ocupat de folclor); din lumea rurală, pe autorul *Convorbirilor economice* îl interesa, ca tip, doar proprietarul agricol, care se și înfățișează la începutul capitolului *Creditul*: „Un amic al meu cam cioban, cam plugar, care noaptea întreabă stelele cum se învîrtesc și unde merg și dimineața cercetează vînturile și norii ce au de gînd să facă peste ei și peste săptămîna, om care nu este în stare să ne spuie ca reprezentantul Mathieu de la Drôme zilele de ploaie, de soare, de frig și de cald ale anilor viitori, dar care poate ține piept cu amiralul Figeroy în a ne spune intențiile cerului de azi pînă mîine; om prost cum se zice, adică neînvățat în școală, care nici nu scrie, nici nu citește, dar care în realitate știe mai multe decît mulți docti, fiindcă cugetă și raționează. Simplu în obiceiurile lui, trăiește din spinarea oilor și din grăsimea pămîntului, poartă opinci, zehie și căciulă de oaie. Om fără eresuri și fără prejudețe, care nu crede nici în ieie, nici în rusalii, lucrează marțile și joile după Paști“, schematic și „perfect“ ca o idee searbădă, în contrast cu figurile zglobiu cromatice, de miniaturi levantine, care împart această lume feric suburdană, între vrăjitoarea împămîntenită: „Pînă acum vreo treizeci de ani tot se mai vedea în dreptul Podului Cîrlei, despre strada Apolodor de astăzi, bolta unei porți cu foșor deasupra, și mai la stînga niște mari dărămături fără învelitoare, fără uși, fără ferestre, care cădeau cărămidă cu cărămidă, acelea fuseser palatul Budeștilor, într-acele ruine locuia vestita Rădovană, femeia groasă și chipeșă, care descînta de șerpi, de deochi, amora sărăcica în lapte de cuc și argintul viu în untură de țînțari; (...) Să fi turnat din cer cu găleata, să fi fost nămeți de zăpadă cît casa, seara, cum bătea meterhaneaua la vodă, la Rădovanca era bilci: căruțe, butci și cocoane îmbrobodite și boieri tiptil; îndată ce înnopta, picior de ghindă întîlnea pe dama de tobă aidoma cum li se arătase în cărți, cu dragoste și cu drum de noapte; cînd ieșea cloșca pe cer, aducea zmeul printre crăpăturile zidului. Puterea ei înceta îndată ce cînta cocoșul. Cine a putut crede vreodată că Rădovanca să fi murit?! Nimeni n-a auzit plînd-o sau trîgîndu-i clopotele, nici un medic nu-și aduce aminte s-o fi citit, nici un pantelimonesc din vremea aceea să-i fi săpat groapa; atît numai se știe, de la o vecină din mahala, că pe noapte întunecoasă ca fundul de căldare ar fi văzut o pară de foc care a ieșit din singurul coș care rămăsese în picioare deasupra dărămăturilor, că acea văpaie, după ce s-a încercat să se suie spre stele, a apucat-o spre apus și a căzut în depărtare“ și neconceptibilul voevod fanariot: „După prînz răsturnat într-o caleașcă poleită, trasă de patru cerbi cu coarnele de aur, ieșea la preumblare înconjurată de cîhodari cu fuste albe și cu ișlice rotunde de samur în cap, de arnăuți și de soitarii cu căciuli lungi de postav peștri, împodobite cu coade lungă trăsura domnească, se strîmbau la trecători și insultau femeile cu vorbe și cu gesturi nerușinate. Cu astfel de alai mergea de-și bea cafeaua și ciubucul lîngă tavuzul din frumosul chioșc de la Izvorul Tămăduirii, în sunetul surlilor și tobelor, al meterhanelei și tumbelichiurilor. Dimineața în zori de ziuă, călare pe tabla-bașa, al arăpesc pe care, după exemplul lui Caligula, îl îmbrăcaseră caftan de clucer mare, cu picioarele goale în minei roșii, cu mînele suflecate pînă la subțioară,

alerga în fuga mare pe ulițele Bucureștiului, strigând cât putea: „Iangni Vaar! !” (foc). Când cite un boier își lua inima-n dinți și îngrășnea să-i vorbească de nenorocirile țării, să-i propuie vreo măsură pentru a-i mai alina durerile, el îi răspundea în batjocură că *dacă ar fi voit Dumnezeu cu țara, nu-l trimetea pe dînsul domn...*” Justificarea ontologică a acestei proze concentrate și picante fiind doctrina *Convorbirilor economice*. Pentru Ion Ghica pirghiile democrației sunt liberul schimb și proprietatea, pe care le-a apărat fanatic și pe care le-a formulat drastic, ca și cum ar fi crezut că prin cuvînt ele pot fi cu străncie menținute. Iată o formulare a cărei limpezime pragmatică își arogă atributele bunului simț: „Cercetarea minuțioasă și rațională a intereselor generale a unei națiuni duce fără doar și poate la adoptarea principiului liberului schimb (*libre échange*). Taxele vamale și protecționismul sunt o piedică la dezvoltarea bunei stări și a fericirii naționale, căci, scumpind prețurile obiectelor, împuținează numărul cumpărătorilor, micșorează și împuținează mulțumirile”. Împotriva lui Bălcescu, vorbește boierul a cărui stăpînire admite pentru un moment că originea proprietății de pămînt să fi fost o spoliațiune de către cei dinții proprietari sau că să se fi cumpărat cu bani rău dobîndiți sau cîștigați prin fraudă, abuzuri, violențe, prevaricațiuni, concuziuni și confiscățiuni, cine poate fi în drept în secolul al XIX-lea să vie să puie mîna, după o prescripțiune de secol, pe o avere cumpărată pe bună-credință, cu bani muncii și bine cîștigați? El discută și pledează — vrînd să-și convingă auditoriul — ca între oameni care gîndesc binevoitor cu sinceritate: „Am fost pentru împroprietărirea țăranilor fiindcă claca era o cauză de dezarmonie și de luptă între clasele sociale române (...); mărturisesc însă că n-am cugetat niciodată ca să poată lua cineva cele mai mic lucruri, cea mai mică valoare, fie chiar în numele patriei și al binelui general, fără dreaptă și deplină despăgubire”. Cu acest prilej devine personaj, căci prin grai capătă consistență reală schema de agricultor „sănătos”, ideea de moșier legal din *Creditul*, ca și cum cuvintele ar fi huma, ca și cum lipit de ele Anteu și-ar transforma părelnică făptură mitologică în concretă plămădă umană: „Cine ar sădi duzi, pruni, peri, meri dacă nu i s-ar garanta dreptul de a se folosi de roadele acelor săduri?”. În acest crispat ecou al *Georgicelor* se insinuează desigur elogiul muncii, dar mai cu seamă dramatica motivație a proprietății funciare, cel ce o întreprinde simțind de altminteri nevoia de a o legitima cu mai mare pregnanță politică, prin adaosul în demonstrație a democrației muncii: „Numai munca a dezorbit societatea de sub jugul feudalismului; numai o societate de oameni muncitori poate fi o societate democratică, oricare ar fi numele ce ar putea forma guvernul ei; precum o societate în care trîndăvia găsește mijloace de trai nu este în fapt decît o societate aristocratică, oricît s-ar intitula de democratică”. Deoarece Bălcescu tuna și fulgera contra boierimii tocmai ca posesoare de pămînt, deci în numele mulțimii clăcașilor — acolo unde prietenul său își încărea dinamitar verbul de toată ura socială a istoriei, Ion Ghica se simțea îndemnat să-și mlădieze expresia cu ajutorul notelor imperative ale umanismului burghez de: „O societate, ca să aibă vitalitate, trebuie să știe că dreptul trebuie să vie de la națiune, care ea este independentă de număr; trebuie să știe că dreptatea este a tuturor. O societate care poate împila și năpăstui o clasă, fie cît de mică, cît de puțin numeroasă, nu este o societate civilizată”, mergînd pînă la democrația *intelighenției*: „Astăzi nu mai există altă bază de distincțiune decît inteligența; nu mai poate fi altă linie de demarcație între oameni decît cea însemnată de către educația morală și intelectuală a fiecăruia; nu mai există și nu mai poate exista altă distincțiune decît aceea ce-și trage fiecare prin purtarea și prin folosul ce aduce în societate”. Socotind că desființarea proprietății n-ar înfăptui egalitate, el optează pentru *egalitatea de sus*, la care se ajunge „prin înaintarea în arte, în știință, în industrie”, ca formă a progresului social prin progresul rațiunii, avînd între stimuli *ambitia*: „Laurii lui Miltiad, care tulburau somnul lui Temistocle, au scăpat Atena. O națiune de oameni fără ambiție este o națiune moartă”, ori chiar *moda* considerată nu numai „instrument de corupție”, ci „și un mijloc puternic de moralizare”, iar între condiții mecanizării și pacea (Ghica laudă mașinile și hulește belicismlul). Spre a-și promova mai eficient ideile, autorul *Convorbirilor economice* recurge, pe lângă stilul sentențios abstract sau plastic („proprietatea a format societatea ca să o poată apăra”, „fără bogăție nu poate fi răgaz și fără răgaz nu este cunoștință”, „toate convingerile sunt respectabile cînd sunt adînc implîntate în spirit”, „dacă lingșitorii regilor sunt un dar funest al mîniei cerești, cum se pot califica lingșitorii poporului?”, la organizarea colocvială a dezbaterii teoretice prin personaje fantomă, caricaturi locutorii (precum în capitolul *Proprietatea* unde chipul exilatului de la Palermo apare schimonosit pînă la grotesc), prea puțin sesizante însă, mai fericite

estetic fiind izbucnirile polemice împotriva politicianismului și demagogiei, alimen-
 tate fără îndoială și de antipatie personală, atunci când, în capitolul *Finanțele*,
 atacă „ministerul cu lingăii și adepții școlii sceptice“ al lui Lascăr Catargiu. Grupul
 colocvial al „ideologilor din Cismigiu“, care au uitat pînă și pătimirile venusiale
 (în loc de a fi gelos, Menelaos „se împacă cu o primărie“, iar Cupidon „s-a făcut
 măgădău mare, cîntă «frunză verde aurită» și aleargă după o caserie de județ“), e
 ca un buchet de nominațiuni stropșite: „cîteva căzături, calemgii, zăpcii, lofofeți,
 ca un condicari și sameși halea și paia cu pensii, paraponisiți, parigorisiți și apelpisiți,
 cîțiva capanlii, madegii și otcupcii cu cîțiva tineri gheșeftari și coțcari țin acolo
 ședință în permanentă; judecă de dimineață pînă seara pe domni și împărați și
 pun tara la cale. Conversațiile lor sunt exclusiv politice, consacrate numai patriei,
 patrioților și patriotismului; discuțiile literare, filosofice și artistice sunt cu totul
 prohibite“. Nu se pot înțelege forma și vehemența satirică eminesciană, fără a lua
 seama la faptul că, înaintea lui, Ion Chica scria așa: „ciocoiășii care cred că se
 pot juca de-a boierii; tineri îmbătrîniți fără timp, spirite slăbite prin trîndăvia
 și nepăsarea în care trăiesc incapabili de a se ridica la idei generale prin percepția
 faptelor. Fără principii și fără credință, nu pot nici interpreta, nici clasa cele ce
 se petrec în jurul lor; luați de virtețul plăcerilor celor proaste, cuprinși de setea
 mestinsă a petrecerilor și incapabili de a dezvolta activitatea prin care să-și poată
 procura mijloacele de a le satisface...“ sau „Pentru partidul de la putere, ordinea
 este imobilitatea, el nu vede pacea și liniștea decît în tăcerea morții; gloria ce
 ambiționează este aplauzele lingușitorilor și binecuvîntările ciocoiilor; știința lui
 guvernamentală constă în violență și în stipendierea eroilor de cafenea, precum a
 regelui Bomba sta în subsidiile date lazaronilor; uită că violența n-a produs nici-
 odată decît opresiune și mizerie și că, dacă acest sistem a putut uneori întări tirania,
 ciocoiodată însă n-a putut forma o națiune“. Dar punctul cel mai sensibil al polemicii
 îl constituie, în *Correspondența onorabilului Bob Dowley*, mănunchiul de portrete
 străvite, închinat lui Lascăr Catargiu și miniștrilor săi P. Mavrogheni și Gh. Gr.
 Cantacuzino, urmate de diatriba contra junimiștilor: „Pe lîngă aceste ilustrațiuni
 s-au adunat cîțiva tineri care de la un timp încoace aveau mare succes la țară și la
 oraș, propagînd idei cu totul necunoscute românilor, cei mai mulți tineri de modă,
 cocoiși poleiți, care printr-o argumentație amăgitoare prezentau acele idei sub o
 formă plăcută și elegantă și dovedeau spiritelor slabe și puțin obicinuite a raționa-
 ră omul este o ființă abominabilă, care nu se poate nici blama cînd face răul, nici
 lauda cînd face binele; ca o ființă fără liber-arbitru, condamnată instinctelor cele
 rele, care, cînd persecută, calomniază sau omoară, nu este mai culpabil decît șarpele
 cel veninat cînd mușcă sau decît tigul care sfîșie dobitoacele mai slabe decît dînsul
 ca să-i soarbă singele, care cînd face un bine nu are mai mult merit decît oia care
 se dă lîna și laptele ei sau decît albina de la care luăm miere și ceară; că a
 încerca a face societățile omenești mai bune decît sunt, este a întrebuița un reme-
 diu mai rău decît răul ce există. Oamenii îmbuibaiți de o filosofie pitorească, ale
 cărei precepte sunt descrise cu o amărăciune plină de melancolie și de vigoare de
 învățatul Schopenhauer, profesor care a avut în Germania o înrăurire netăgăduită
 asupra caracterelor aplecate la pesimism; sistemă care chiar de ar fi adevărată
 din punctul de vedere speculativ, nu este mai puțin pitorească din punctul de
 vedere practic, filosofie care trebuie respinsă de un popor care aspiră să devie
 și el ceva într-această lume“.

Avînd prin sînge dreptul să urce pe tronul Principatelor, Ghica a fost nu o
 dată bănuț de către comilitanții săi pașoptiști, că vrea să ajungă Domn, și este pro-
 babil că bănuiala lor era întemeiată. Poate că participarea lui importantă la de-
 tronarea lui Cuza și mai apoi amestecul în comploturile anti-carliste să-și aibă
 explicația într-o decepție de acest ordin. Doctrina *Convorbirilor economice* ar as-
 cunde astfel un profund sentiment de jignire a legitimelor aspirații sociale și
 istorice, subliniat în arhondologia subtilă, complicată și pe multiple planuri ale
 vieții diversificată, care, ca un foc de artificii continuu punctează parcă la nesfîrșit
 epica Scrisorilor către Vasile Alecsandri (scrisori către prietenul ce-și satisface
 toate ambițiile, ca „rege al poeziei“). Căci *rangurile* cuvintelor (pitorescul aglomerat
 de turcisme, grecisme și rusisme numind funcții și demnități e și mai viu luminat,
 în tonurile-i sumbre, de reflexele ce aruncă asupra-le vocabulele „alese“ latine:
 fastidios, dispndios, proscriptiune, reprehensibil, facțiune, ingerință, atrabilar;
 semnificativ fiind contrastul stilistic dintre o iconă epică balcanic pitorească, pre-
 cum „Măi trăiesc oameni care-și pot aduce aminte de un biet grec, bondocel și pir-
 jiru, numai pielea și osul, care se *furlandisea* pe ulițele Bucureștilor, în pas mă-
 surat, oprind pe trecători în drum ca să le zică: „Stii tu mo, mosico, ca io sinto
 țelior de Imperato; Vasilopulo, bre!“ Și să te fi pus păcatul să-i contesti pretențiile,

că-ți găseai *beleaua* : se făcea Dunăre, de se aduna lumea. Întindea pumnul, ca cum ar fi dat cu pistolul ; făcea din gură *Bum* și o rețea la fugă cu un alai de ștregari după el" și un text teoretic latin democratic : „Cauza este că fiecare o voiește mai mult pentru sine și așa cum crede el că i-ar veni mai bine la socoteală, fără a se preocupa dacă acțiunile sale nu ating și nu jignesc libertățile altora. Lumea nu este încă pătrunsă de adevăratul sens al acestei prerogative. De aici coliziuni, luptă pentru deosebitele moduri de a înțelege și de a voi și de a practica libertatea : o încilceală care nu se poate descurca de secolii, un adevărat antagonism, de unde autoritatea trage mijloace de a oprima împingînd pe unii contra altora și unde demagogii găsesc un mijloc de a se face populari, preconizînd libertăți stravagante, care nu se pot realiza, dar care adesea uimesc spiritele slabe și inculte" — unde italianismul „stravagante", tocmai la cel care l-a urît atîta pe Heliade !, dă prozei o ușoară notă de desuetudine, cum stă bine boierului, chiar cînd adoptă limbajul democrației) și *rangurile* situațiilor corespunzătoare (iată un fragment de frază, de un proustian gen de observație, plină de nuanțele rangurilor — tonalitatea socială, punerea în evidență grafică a unui termen, ierarhia sacralului : „acesta îi zicea cu un ton puțin curtean, că este o *incongruitate* de a tot pune înainte legea sfîntă a Corănelui" ; iată filosofia rangurilor : „În lume sunt atîtea condițiuni cîți și oameni, un lanț de inegalități. Orișicare din noi, în oricare condițiune ne-am afla, avem pe alții deasupra și dedesubtul nostru ; și dacă rîvnim la mulți, sunt alții atîția, poate și mai mulți, care rîvnesc la noi — o infinitate de stări și de situațiuni care se încrucișează și se superpun. Chiar dacă am lua două condițiuni care ni se par foarte depărtate una de alta, găsim că, deși în unele privințe una este deasupra celeilalte, în multe altele însă ea este mai pe jos" ; iată și ranguri intelectuale : „N-am apucat pe dascălii cei iluștri : pe Lambru Fotiade, pe Varlach, pe Comita, care purtau ișlic și ciacșiri, dar am cunoscut pe vestitul Kirkireu de soioasă memorie, care crescuse pe Banul Băleanu și l-a dădăcit pînă la moarte" ; iată și sursele privilegiilor aducătoare de ranguri : „În toate șerile, dragomanul Arghiropol se întorcea de la Poartă aducînd numai făgăduieli, bacalîmuri și iavașuri. Într-o seară, cînd ambasadorul extraordinar îl aștepta să-i vie cu ceva pozitiv, cu cheia Betleemului cel puțin în buzunar", iar în replică morală : „La boier Buzoianu nu prea aveau trecere circălcăturile, și de multe ori postulanții recomandați își găseau *beleaua* cu dînsul") alcătuiesc adevărul singular al acestei opere, indecisă ca și orice joc, în a fi pe de-a-ntregul ea însăși.

I. NEGOITESCUL

JURNALUL LUI TITU MAIORESCU

CITEVA REFLEXII ȘI OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU NOUA EDIȚIE

Trebuie precizat că volumul conține nu numai jurnalul, ci și epistolarul lui Titu Maiorescu și că la a doua ediție e numai jurnalul; epistolarul, cel crezut pierdut, apare pentru întâia dată. Subliniez de la început o inovație de cea mai mare importanță: la sfârșitul volumului se anexează și textele originale, scrise de Maiorescu în limba germană, ale jurnalului și epistolarului, așa încît oricînd se poate face o confruntare.

Am scris introducerea la această operă și am redactat o bună parte a notelor, ceea ce însă nu mă poate împiedica să-mi exprim păreri și chiar rezerve cu privire la această apariție atît de importantă pentru literatura și cultura noastră. Acceptînd să colaborez la această ediție, mi-am format și eu cîteva idei cu privire la modalitățile după care ar trebui să se procedeze îndeosebi în legătură cu jurnalul, pentru ca prima ediție, îngrijită de I. Rădulescu-Pogoneanu, să fie depășită. (Pînă la un moment dat aveam motive să cred că am și un rol de directivare a ediției. Mai tîrziu însă mi s-a atras atenția că mă privește numai redactarea introducerii și a notelor.) Ideile pe care mi le-am format cu privire la modalitățile de editare nu au rămas necunoscute editoarelor, apărînd însă volumul, cu regret a trebuit să constat că, în ce privește Jurnalul, față de ediția Pogoneanu, afară de hîrtia într-adevăr excepțională, din punct de vedere al tehnicii de editare nu s-a schimbat nimic. Nu trebuie să uităm că acest jurnal, ca în general jurnalele și edițiile de scrisori, nu poate forma o lectură simplă de delectare, el cuprinde *documente*, la care, după ce le-ai citit, revii neconținut, recitînd un pasaj sau altul, după necesități. Evident, o ediție bună, științifică trebuie să țină seama de acest fapt, pentru a-l ajuta pe cercetător. De exemplu, deschizînd cartea, el să poată constata cu ușurință ce dată poartă însemnarea respectivă. În cazul nostru însă, ca și în cazul ediției Rădulescu-Pogoneanu, lucrul acesta întîmpină dificultăți. Deschizi volumul, de exemplu, la p. 22. La două aliniate Maiorescu indică datele: 30.I și 31.I, dar nu indică anul. Răsfoiești mult și bine înapoi pînă ajungi la p. 12 ca să constăți că este vorba de anul 1856, marcat ca un început de capitol. Dar în multe cazuri Maiorescu nu indică nici luna, numai ziua (de ex. p. 36—37). Aceasta fiind situația în general, ar fi trebuit să se recurgă la colontitluri, adică, în susul paginii, să se indice anul și luna însemnărilor respective. În felul acesta textul ar fi apărut nealterat, așa cum l-a lăsat Maiorescu, totuși volumul ar fi avut darul să orienteze imediat și precis pe cititor.

Același lucru în ce privește indicația limbii în care au fost scrise însemnările. Aici, ca și în prima ediție, aceste pasaje apar în traducere, însă, bineînțeles, cititorul trebuie să afle despre fiecare pasaj în ce limbă a fost inițial redactat. În prezenta ediție se procedează și în privința aceasta exact cum procedase Rădulescu-Pogoneanu: se face cîte o trimitere în josul paginii cu indicația: „de aici înainte jurnalul continuă în limba germană”, sau „de aici înainte jurnalul continuă iarăși în limba română”. Cum însă volumul conține note foarte numeroase, indicațiile respective — mai ales că adesea apar la distanțe mari — se pierd în noianul celorlalte note și iarăși trebuie să răsfoiești mult înainte și înapoi ca să dai de ele. După părerea mea ar fi fost bine ca la fiecare pagină, *marginal*, să se menționeze limba

în care a fost scris originalul. În felul acesta cititorul, chiar și la o deschidere întâmplătoare a volumului, putea să fie imediat orientat și în această privință. (În ce privește scrisorile, indicele de la sfârșitul volumului este un mijloc de orientare foarte greu). Tot așa, pentru a ușura confruntarea, așa fi indicat la ce pagină se găsește originalul german. Cu aceste intervenții ediția ar fi câștigat foarte mult.

O problemă foarte importantă se pune în legătură cu raportul dintre jurnal și epistolar. După părerea mea este greșit că s-au editat ca grupări separate. De vreme ce apar în același volum, scrisorile ar fi trebuit încadrate în jurnal la datele respective. *Indicația o dă Maiorescu însuși*. Nu o dată găsim în jurnal însemnări de felul următor: „Scrisorile-mi sînt ziar“. Adesea începe să noteze un eveniment oarecare, dar apoi, în graba condeiului, face trimitere la epistolar, unde se găsește o relatare mai amplă. El însuși a intercalat în jurnal scrisori și telegrame, îndeosebi este semnificativ că și celebra sa scrisoare către Eminescu la Viena, din 10 februarie 1884, acest monument de frumusețe literară și morală, a inserat-o în jurnal, de unde nu poate fi scoasă. Se poate constata cu claritate că Maiorescu vorbea adesea în scrisori despre evenimente și persoane pe care nu putea să nu le amintească și în jurnal și că în astfel de cazuri, pentru a nu mai pierde timp, în chiar cuprinsul jurnalului el face trimitere la epistolar. De aceea cred că n-ar fi fost de loc înpotriva intențiilor lui Maiorescu dacă scrisorile ar fi fost inserate în jurnal, ceea ce ar fi făcut să avem în fața noastră o trecere în revistă mai organică și mai clară a evoluției cronologice a vieții sale. De ce, cînd Maiorescu însuși, din cauza grabei, trimite la epistolar, să fiu nevoit să răfoiesc înainte cu mîgălă ca să găsesc scrisoarea respectivă, în loc s-o găsească chiar acolo în continuare?

La fel se pune problema și în legătură cu ceea ce a rămas de la Titu Maiorescu sub titlul *Un fragment din tinerețea mea*. De fapt este vorba de un schimb de scrisori, 10 din partea lui T. Maiorescu și 2 primite de el de la Olga Coronini, care îi ceruse să-și comunice convingerile filosofice și politice. Maiorescu, în însemnarea din 4 mai 1858 a jurnalului, trimite direct la aceste scrisori, care toate privesc epoca intrată în prezentul volum. Nu cunoaștem motivul pentru care Maiorescu le-a clasat separat, dar nu era oare logic să fie inserate între celelalte scrisori (mai ales că și acelea conțin multe mărturisiri de ordin filosofic), și o dată cu ele în jurnal? Din păcate în volumul de față ele nu figurează.

Toate cele indicate n-ar fi știrbit întru nimic textul autentic al lui Maiorescu, în schimb am fi avut o prezentare mai unitară, în conformitate strictă cu mersul cronologic. Dacă în general editorii nu au voie să altereze textele autentice, ei negreșit au voie, da au chiar obligația, mai ales cînd există incoerențe, să intervină cu o cît mai bună sistematizare a întregului pentru a oferi cititorului o imagine cît mai clară. Tocmai acesta este rolul lor.

Trebuie să arăt acum, după ce principiu m-am condus în privința notelor și comentariilor la care am lucrat. În nota asupra ediției se arată — la cererea mea — că I. Rădulescu-Pogoneanu, care a scos prima ediție a *Jurnalului*, a făcut note numeroase care, în foarte mare parte, își păstrează valabilitatea. Pe acestea, pentru noua ediție, le-am controlat și revizuit, păstrîndu-le în parte integral, iar în parte îndreptîndu-le și mai ales completîndu-le după necesitate, ceea ce am semnalat în paranteză cu inițialele numelor respective. Editura însă, într-un ton nu tocmai amabil, mi-a reproșat că „acest procedeu nu este uzitat în tehnica edițiilor, notele trebuind să fie în întregime contribuția originală, personală a noului editor...“ Dat fiind că mi s-a vorbit de un uz consacrat și presupunînd că mulți cititori mi-ar putea face același reproș, mă simt obligat să reproduc răspunsul ce l-am dat editurii în această privință, ridicîndu-mă împotriva uzului menționat: „că la noi acest procedeu nu este uzitat, este sigur, de aici împănarea unora cu munca altora, parafrazînd-o, dîndu-i o spoyală nouă, dar în fond nespunînd nimic nou, în schimb încasînd mai bine. Se uzitează însă în alte părți. Dacă un înaintaș, în legătură cu un eveniment sau orice împrejurare, a spus bine, în conformitate cu adevărul, ceea ce se trebuie spus, de ce să nu preiau cele spuse de el, respectînd în felul acesta munca lui? Este o problemă elementară de cinste intelectuală. Bineînțeles că noul comentator trebuie să controleze și să corecteze sau să completeze, după trebuință, toate materialele, iar cînd este cazul, să dea informații noi. Acesta a fost procedeuul meu“. Sînt convins că acesta este procedeuul corect, că el este în spiritul lui Maiorescu și că se impune mai ales în cazul de față. Nu vreau să-l ridic în slavă pe I. Rădulescu-Pogoneanu, care n-a fost o personalitate deosebită, trebuie arătat însă că a fost unul din intimii lui Titu Maiorescu, figurînd în testamentul acestuia ca unul din amicii literari care, în eventuala lipsă a fiicei sale, urmau să dispună de manuscrisele sale și căruia fiica, întoarsă în țară, i-a încredințat publicarea jurnalului. A fost deschizătorul de drum, a fost primul care a înfruntat greutățile descî-

frării manuscriselor, traducând pasajele scrise în limba germană și care, printr-o muncă asiduă și foarte dificilă, a redactat note și comentarii numeroase și pre-țioase. Am socotit drept o obligație elementară ca munca lui să fie prezentă în noua ediție. Dar, bineînțeles, nici el n-a fost infailibil, nu o dată a trebuit să intervin cu îndreptări, completări și cu date noi. Subliniez însă că nu puteau cădea în sarcina mea indicațiile în ce privește transcrierea textelor, mențiunile referitoare la lizibilitatea unor cuvinte sau fraze, sau cele privind intervenția ulterioară a lui Maiorescu în text, cum și mențiunile privind limba în care au fost scrise pasajele respective și altele asemănătoare, lucruri pe care nu le puteau face decât editoarele care au lucrat cu manuscrisele. Se poate totuși constata, așa cred, că contribuțiile mele personale la jurnal sînt numeroase și că mai ales sînt numeroase la epistolar, care apare acuma pentru întâia dată și deci nu era cazul să preiau, în întregime sau parțial, notele altora. Nu pot apoi să nu menționez multele trimiteri de la jurnal la epistolar și de la epistolar la jurnal, ca să arăt cum se completează reciproc. De aceea nu mică mi-a fost mirarea cînd în scrisoarea amintită a editurii n-am văzut gratificat în modul următor: „Dintre notele dvs., puține sînt elaborări noi, cîteva nume de profesori ai lui Maiorescu de la Theresianum și alte cîteva personalități“. Rog pe cititorii volumului să judece ce teme au aceste „cîteva“ și „alte cîteva“.

Dar nu pot trece cu vederea o serie de neajunsuri tocmai în legătură cu notele. De exemplu la p. 350 nu văd cele propuse de mine, ci altele redactate de traducătoarea Georgeta Rădulescu-Dulgheru. N-am nimic împotriva, cu o condiție: să fie corespunzătoare. Nota 6, constînd din 9 rînduri, este consacrată fizicianului Ohm, pe care Maiorescu îl amintește între profesorii din Berlin. Dar însăși G. R. D. recunoaște că Ohm n-a funcționat niciodată la Berlin și că a murit cu 4 ani înainte de venirea lui Maiorescu în Germania. Ce nevoie era să se consacre 9 rînduri acestui fizician, pe care Maiorescu nu l-a văzut, nu l-a auzit și care n-a putut avea nici o înfrurire asupra lui? Nu era oare suficient să se spună într-un singur rînd că tînărul Maiorescu greșește? În schimb ce ni se spune, în nota 2, despre Friedrich Adolf Trendelenburg, profesorul de filosofie, care va avea o influență importantă asupra lui Maiorescu, din care acesta va lua un moto, adică o idee-călăuză, pentru disertația sa de doctorat, din lucrările cărui va cita și pe care mai tîrziu îl va consulta — venind anume pentru aceasta de la Paris la Berlin — în legătură cu teza pe care avea de gînd s-o prezinte la Sorbona? Iată ce se spune: „filosof german, cercetător al filosofiei platoniciene și aristotelice, platonician el însuși, adversar al lui Hegel“. Atît. Însă, din păcate, trebuie să arăt, că Trendelenburg nici pe departe n-a fost platonician, a fost aristotelician prin excelență — ceea ce este o mare diferență —, un gînditor care prin reactualizarea lui Aristotel a avut o influență deosebită asupra mișcării filosofice din secolul al XIX-lea în direcție realistă. În nota mea am mai amintit că a elaborat, pe baza lui Aristotel, o concepție teleologică organică („organische Weltanschauung“) și că a fost un inițiator de seamă în domeniul filosofiei valorilor. Oare nu era mai important să aflăm lucrurile acestea, care s-au răsfrînt asupra lui Maiorescu, în locul multelor rînduri cu totul inutile consacrate fizicianului Ohm, inexistent la Berlin?

E demn de remarcat ce ni se spune în nota 4 de la aceeași pagină despre marele istoric Leopold von Ranke, mîndria universității din Berlin, pe care Maiorescu îl amintește. Iată: „istoric german, a introdus criteriul moderne de cercetare în domeniul istoriei“. Atît. „Criterii moderne“ — un mod de a nu spune nimic. Și doar se știe că Ranke, fost profesor al lui Kogălniceanu și al lui A. D. Xenopol, citat cu multă admirație de N. Iorga, reprezintă cea mai radicală cotitură în istoriografia modernă, îndrumînd-o pe căi noi. Ce „criterii moderne“ a introdus el? În nota redactată de mine am arătat că reacționînd energic împotriva istoriografiei romantice, a preconizat, plecînd de la cercetarea riguroasă a documentelor, o „obiectivitate severă“ („strenge Sachlichkeit“), cu respectul strict al faptelor, din sînul cărora însă descifra ideile dominante ale epocilor respective. Ranke a fost o figură prea mare pe plan internațional ca să nu se arate măcar în cîteva cuvinte ce idei a reprezentat.

Cine confruntă prima ediție a jurnalului cu cea nouă, nu poate să nu constate îmbunătățirea în ce privește părțile traduse din limba germană. Într-adevăr, I. Rădulescu-Pogoneanu nu o dată a uzat de expresii nepotrivite, ba chiar rebarbative, pe lângă faptul că uneori a sărit rînduri și a comis erori de transcriere. Georgeta Rădulescu-Dulgheru are marele merit de a fi remediat unele din aceste lipsuri, de a fi îndreptat erori, de a fi cizelat stilul, așa încît acele texte maioreștiene au câștigat în fluentă și exactitate, ajungînd mai apropiate de originalul german. Totuși, ceea ce se spune în nota asupra ediției, p. LIX, anume că am avea de a

face cu o nouă traducere a jurnalului, consider că este exagerat. Nu pot să nu arăt că primind manuscrisul textului tradus, la care trebuia să-mi redactez notele, am putut constata că acesta era în întregime transcrierea traducerii lui I. Rădulescu-Pogoneanu, pe care apoi Georgeta Rădulescu-Dulgeru a făcut îndreptări cu creion roșu. Am putut constata că rindurile sărite au fost puține, că îndreptările în bună parte au fost mărunte și că în general intervențiile n-au fost tocmai așa de frumoase pentru ca traducerea lui I. Rădulescu-Pogoneanu să fie anulată. În textul lucrului care, de altfel, se poate ușor constata comparând cele două ediții. Ceva mai mult: *noua traducătoare a păstrat și greșeli ale primului traducător*, pe de altă parte nu o dată intervențiile ei n-au fost fericite, lucruri pe care le voi exemplifica. Așa încît, repet, este exagerat să se vorbească despre o nouă traducere, făcîndu-se completă abstracție de munca plină de efort a lui I. Rădulescu-Pogoneanu, ca și cum ea și-ar fi pierdut valabilitatea. De vreme ce traducătoarea s-a folosit de vechea traducere este corect să se vorbească despre o traducere *revizuită, corectată și completată*. Aceasta nu scade cu nimic meritele traducătoarei, fiindcă însăși confruntarea cu manuscrisul original a implicat o muncă deosebit de grea, pe care nu poate să n-o recunoască orice om de bunăcredință. Bineînțeles, precizările acestea privesc numai jurnalul; epistolarul a fost tradus în întregime de G.R.-D.

Nu pot să nu semnalez, selectiv, o serie de greșeli de traducere, care dacă uneori vizează amănunte, nu-și au mai puțin importanța lor, fie în ce privește înțelesul exprimat, fie în privința stilizării. Amintesc înainte de toate că în întregul volum — deci și în epistolar — abundă expresia „chezaro-crăiesc”. Un barbarism nemaipomenit. Este vorba de expresia germană „kaiserlicher und königlicher” sau „kaiserliche und königliche”. De exemplu: „Kaiserliche und königliche Theresianische Akademie”. „Kaiserlich” înseamnă *imperial* și „königlich” *regal*, deci: *imperial și regal*. „Chezaro-crăiesc” este o expresie introdusă de latinisti, pe care Maiorescu i-a combătut cu atîta înverșunare, și este legată de împrejurările cînd Transilvania era sub suzeranitate austriacă. Dar limba noastră literară de *astăzi* nu cunoaște și nu admite această anomalie. Invit să se consulte *toate* dicționarele noastre. Textele germane ale lui Maiorescu au fost traduse în limba literară *actuală*, de ce se recurge atunci la acest termen perimat și rebarbativ, care n-a avut răspîndire decît în Transilvania pe vremea latinștilor? În limba germană „kaiserlicher und königlicher”, în legătură cu împrejurările în care s-a format Titu Maiorescu, avea o nuanță de noblețe și distincție, dar ce distincție este în acest „chezaro-crăiesc”, care n-are nimic cu adevărata limbă română și chiar ca sunet este iritant? În mod curent se vorbește în legătură cu trecutul istoric: „curte imperială” și „curte regală”. De ce nu se spune „curte chezariană” și „curte crăiască”? Fiindcă nu merge! Ce ar fi spus Titu Maiorescu dacă i s-ar fi relatat că este invitat la „curtea crăiască”? Ar fi spus el oare vreodată că a urmat „Academia tereziană chezaro-crăiască”? Niciodată! Mai trebuie să adaog că termenul, după cum se știe, a căpătat cu timpul nuanțe pejorative, mai ales prin Octavian Goga, care nu înceta să-și persifleze adversarii politici ardeleni acuzîndu-i de mentalitate „chezaro-crăiască” și „morbis austriacus”. De altfel însăși traducătoarea se deține: la p. 391, de exemplu, traduce: „Domnului A. Knochenhauer, prim-flautist la teatrul regal”. De ce n-a spus „teatrul crăiesc”? Întreb: de ce nu merge expresia „imperial și regal”, cînd ea este în conformitate cu limba noastră literară? Că unii istorici întrebuițează, în legătură cu împrejurările din Transilvania, expresia „chezaro-crăiesc”, îi privește, aici însă este vorba de Titu Maiorescu, cel care a dus o luptă acerbă pentru purificarea limbii, pe care o dorea pe înțelesul *tuturor*. (Menționez că Rădulescu-Pogoneanu — intim al lui Maiorescu! — n-a întrebuițat acea expresie rebarbativă. Mai amintesc că am atras atenția asupra acelei absurdități, dar fără rezultat.)

Unul din cele mai importante pasaje din întregul jurnal al lui Maiorescu, în orice caz cel mai important ca privire la începuturile formației sale spirituale, este însemnarea din 31 decembrie 1857, în care se preconizează oarecum drumul pe care va avea să meargă (în noua ediție p. 74—76, la Rădulescu-Pogoneanu p. 84—87). Maiorescu subliniază importanța faptului de a se fi inițiat în domeniul filosofiei, dar mai ales în logică: „Sie brachte mich zum Trachten nach der besten Gedankenfassung, nach fehlerlosem, Kurzem, *wahrem* Ausdruck...” Rădulescu-Pogoneanu traduce foarte bine: „Ea m-a adus să năzuiesc spre cea mai bună formulare a cugetării, spre o exprimare fără greșeli, scurtă, *adevărată*...” G.R.-D. redă aproape la fel, doar cu o mică, dar importantă schimbare: ceea ce la Maiorescu, și în traducerea lui Pogoneanu, este nearticulat, dînsa redă articulat făcînd și o inversiune și alterînd prin aceasta complet adevăratul sens: „Ea m-a adus să năzuiesc spre cea mai bună formulare a cugetării, spre *adevărata* exprimare, fără greșeli, concisă...”

Maioreescu n-a spus „nach dem wahren Ausdruck“, ci „nach wahren Ausdruck“, adică nu „spre adevărata exprimare“, ci „spre o exprimare adevărată“. Cred că se simte diferența: „spre adevărata exprimare“ are nuanță formală, exterioară, indiferență, pe cînd „o exprimare adevărată“ — mai ales că *adevărata* este subliniat — include clar sensul că este vorba de o exprimare bazată pe adevăr, *exprimă adevărul*. Diferența este enormă. Este prima dată cînd din spusele tînrului se desprinde — ce-i drept încă vag — sensul autentic al drumului vieții sale: *lupta pentru adevăr*. Din păcate traducătoarea n-a sesizat această nuanță atît de importantă, pe care Rădulescu-Pogoneanu a sesizat-o perfect.

În aceeași însemnare găsim în noua traducere: „Apoi prof. dr. Zhishmann, care în privința pasiunii științifice, totdeauna egală cu sine însăși, netulburată de vreun capriciu...“ Pasiunea, egală cu sine însăși? Nu merge de loc. (*Tot așa a formulat și Rădulescu-Pogoneanu*!). Maioreescu a spus: „...des sich stets gleichbleibenden, durch keine Laune getrübteten wissenschaftlichen Eifers...“ „Gleich bleiben“ înseamnă a rămîne egai, dar și *la fel*; „stets gleich bleiben“ înseamnă a rămîne mereu la fel, adică a fi *constant*. Iată pentru ce mai potrivit și mai clar este: „în privința pasiunii științifice, mereu constant, netulburată de vreun capriciu...“

Tot acolo găsim, vorbindu-se despre un prieten: „fire aspră, respingătoare privită din afară“. (Tot „privită din afară“ a tradus și R.-P.). Dar firea poate fi privită? Mă îndoiesc. Maioreescu spune: „eine rauhe, äusserlich abstossende Natur“. I. Rădulescu-Pogoneanu a uitat că „äusserlich“ nu implică de loc și cuvîntul „a privi“, că el înseamnă pur și simplu „extern“, „aparent“, „în aparență“. *Noua traducătoare repetă aceeași greșală*, în timp ce acel fragment de frază sună foarte simplu și bine: „fire aspră, în aparență respingătoare“.

În continuare Maioreescu spune despre un alt prieten că îl caracterizează „hie und da ein denkträges «Hängen am Hergebrachten»...“ I. Rădulescu-Pogoneanu a tradus: „cînd și cînd un «atîrnător de tradiție» leneș la cugetare“. Nu este prea frumos spus, dar este exact. Ce spune noua traducătoare? Iată: „cînd și cînd teoretician al «legării de tradiție»... „Denkträge“ înseamnă de fapt leneș la gîndire, la cugetare, cum foarte exact a spus R.-P. Noua traducătoare însă face dintr-un adolescent leneș la gîndire un *teoretician*! Oricum, e cam exagerat! De fapt Maioreescu vrea să spună că prietenul respectiv, din lene de gîndire, se lasă în voia tradiției. Nici vorbă de teoretizare! Fraza cred că ar fi mai bine formulată așa: „cînd și cînd, din lene de gîndire, atașat de tradiție“, dar în nici un caz *teoretician*!

În aceeași însemnare, la p. 76, găsim mărturisirea lui Maioreescu: „De cînd am devenit serios din punct de vedere științific, nu-mi mai reușește nici o rimă; pe de o parte sînt bucuros că a încetat această joacă...“ „Joacă“ nu este exact. Maioreescu a spus „Tändeln“, ceea ce înseamnă „tîndăleală“, adică *pierdere de vreme*. Joaca nu-i numaidecît de disprețuit, pe cînd pierderea de vreme da. R.-P. a spus mai bine: „ocupație neserioasă“. Această precizare este importantă pentru a sublinia hotărîrea tînrului Maioreescu de a renunța să mai scrie poezii — lucru pe care, în ce-l privește, îl consideră pierdere de vreme — și pentru a evidenția maturizarea sa intelectuală îmbinată cu simțul aut critic, recunoscînd pur și simplu că nu are talent.

La aceeași pagină găsim: „În schimb, o greșală, care poate să se fi născut din (ce-i drept, nu de invidiat) voința mea de a fi erudit, e năravul — s-o spun scurt: *de a minți*.“ (*Tot așa tradusesse și Rădulescu Pogoneanu* cu deosebirea că în loc de nărav spusesse obicei). Rezultă clar din această redactare că, după Maioreescu, *voința de a fi erudit* nu este de invidiat, este o greșală detestabilă care îl ducea la minciună — așa să fie oare? Voința de a fi erudit este oare o greșală? Desigur că nu, și nici Maioreescu n-a spus aceasta. El spune „Geleht-sein-wollen“. Cine este familiarizat cu subtilitățile limbii germane înțelege numaidecît că acel „Geleht-sein-wollen“ implică sensul de „voința de a *părea* erudit“ — aceasta într-adevăr este o greșală și cu drept cuvînt o detestă tînrul Maioreescu calificînd-o ca ceva „nedenn, meschin“. El și exemplifică spunînd între altele: „cînd vine cineva, vreau să mă găsească îngropat în cărți; și alte asemenea copilării“. După gîndul tînrului acestea sînt atitudini *minciinoase*, fiindcă vrea să *pară* ceea ce *nu este*. De altfel „wollen“ nu înseamnă numai voință ca atare în mod brut, el poate semnifica o intenționalitate în sens mai larg și anume *dorință*, ca și în românește. Mai observ că „geleht“ înseamnă înainte de toate *învățat*, așa încît mai apropiat de sensul exprimat de Maioreescu ar fi: „dorința mea de a *părea* învățat“.

Iată cîte observații cu privire la o singură însemnare, cea din 31 decembrie 1857. Treceam acum la altele.

La data de 22 mai 1856, Maioreescu notează (p. 38): „Azi fu «Umgang»... Eu, în nota explicativă, am spus: „procesiune religioasă“, traducere ce mi s-a schimbat

în „slujbă (sic!) religioasă“. Ei bine, „Umgang“ niciodată n-a însemnat slujbă religioasă. „Umgehen“ înseamnă a înconjura, a merge împrejur, de unde „Umgang“ înconjurarea credincioșilor, după slujba religioasă, pentru a înconjura biserica, ba chiar procesiune ce se face, cu un fast deosebit, cu prilejul sărbătorii numită „Fronleichnam“, ce are loc a doua joie după rusalii. Dacă deschidem un calendar din 1856, putem constata că ziua de 22 mai, notată de Maiorescu, a căzut tocmai pe a doua joie după rusalii și că este marcată ca „Fronleichnamfast“. Prin urmare tinărul această procesiune s-a gândit, care prin fastul ei exterior îi repugna. Așa că cel ce mi-a corectat nota a greșit fundamental.

La p. 47 găsim însemnarea lui Maiorescu în legătură cu piesa sa *Comedie fără nume*, despre care notează: „Viel ist nichts daran“. Ni se dă următoarea traducere: „mare scofală n e de ea“. E pur și simplu respingător acest mahalagism grosolan cu sens de depreciere și ironie, care nu concordă de loc cu ceea ce spune Maiorescu în continuare: „căci e un lucru de ocazie, dar e destul spirit în ea“. I. Rădulescu-Pogoneanu a tradus cu mult mai bine: „mare lucru nu e de ea“. Din partea mea, ca exprimare mai apropiată, am propus: „nu-i ceva deosebit“, dar mi s-a schimbat. În orice caz „scofală“ este inadmisibil.

La p. 73, nota de jos, „Weltpriester“ este tradus cu „preot universal“. Termenul nu are nimic cu universalitatea. „Weltpriester“ — se mai numește și „Weltgeistlicher“² — este ceea ce francezii numesc „prêtre séculier“ sau „laïque“, adică „preot lumesc“ sau „laic“, „mirean“, denumire care la catolici se aplică preoților care nu fac parte dintr-un ordin.

La p. 71 găsim următoarea expresie: „fiindcă de foarte multe ori armonizez cu el“. Dacă în limba germană spusa lui Maiorescu „weil ich mit ihm oft sehr harmoniere“ merge perfect, fiind o expresie curentă, în românește este o imposibilitate. I. Rădulescu-Pogoneanu a tradus mai bine: „fiindcă foarte adesea sînt de aceeași părere cu el“. Dar și R.-P. a căzut într-o greșeală, pe care noua traducătoare o repetă: nici unul n-a observat că acel *sehr*, adică „foarte“, nu se referă la *oft*, adică la „adesea“, ci la *harmoniere*. Traducerea corectă ar fi: „fiindcă adesea mă înțeleg foarte bine cu el“.

La p. 116, „Erdäpfeludel“ este redat cu „cartof-pai“. Însă în text este vorba de niște „șuvițioare“ de hîrtie de introdus în „Erdäpfeludel“. Mi-ar plăcea să văd cine poate băga șuvițe de hîrtie în cartofi-pai! Nu, este vorba de un aluat, o cocă din cartofi, din care se formează bastonașe (așa zisele „bastonașe de cartofi“, în Ardeal se mai numesc și „nudele“), mîncare foarte răspîndită în țările germanice.

La p. 158 găsim următoarea frază tradusă dintr-o scrisoare a lui Maiorescu: „Studiu, Rechtenberg, studiu. Crede-mă, întreaga mea vorbire tînde ca toți cei din jurul meu să-și însușească seriozitatea la studiu, singura care exercită o înfrîurire folositoare asupra umanității“. Maiorescu spune „mein ganzes Sprechen geht darauf aus“, deci „întreaga mea vorbire tînde“ nu este tocmai exact, nu este în concordanță cu nuanța *mai precisă* a exprimării lui Maiorescu și nu merge nici „vorbire“. Mai potrivit este: „tot ce se spun are drept scop ca cei din jurul meu...“. Dar îndeosebi este fundamental greșită expresia „o înfrîurire folositoare asupra umanității“. Această formulare vizează cu toată claritatea umanitatea în sens de „omenire“. Maiorescu însă spune „auf die Humanität“, termen care în limba germană denotă o *mentalitate* în sens de *formație umanistă*. Prin urmare avem de a face cu *umanismul* și nu cu *umanitatea*. Este o noțiune care vizează educația omului pe linia demnității umane („edle Bildung“), ideal formulat de Herder, îmbrățișat de Goethe și Schiller, iar de atunci devenit o noțiune curentă cu acest înțeles, lucru pe care îl știe orice cunoscător al culturii germane. Mai trebuie să arăt că Maiorescu spune: „auf die Humanität fördernd einwirkt“. *Fördernd* nu este suficient redat prin „folositor“. *Fördern* înseamnă a promova, a favoriza, a stimula, avînd deci un sens activ, animator, ceea ce trebuie să reiasă și din traducere. Pentru aceea cred că fragmentul respectiv ar trebui să sune: „O înfrîurire ce stimulează formația umanistă“. Întregul context arată clar („studiu, Rechtenberg, studiu“!) că este vizată nu „umanitatea“.

¹ Vezi Karl v. Littrow, *Kalender für alle Stände 1856*. Wien, Carl Gerold's Sohn.

² Vezi Wetzler unde Welte's *Kirchenlexikon*, vol. 3, ed. 2. Freiburg im Breisgau, 1884, r. 544.

ci formarea prin studiu a individualității în sens umanist, implicînd și sensul de „omenie“.

La pag. 222 găsim în legătură cu faptul că tatăl lui Maiorescu i-a citit o scrisoare, adresată sorei sale, în care un pasaj îl viza în sens negativ: „Cum își va fi îngăduit să-l citească, treaba lui...“ Nu, tînărul Maiorescu nu s-a exprimat așa de indiferent, a făcut din aceasta o problemă de etică, de conștiință; „Wie er sie hat lesen dürfen, mag er mit sich selbst abmachen...“ Cred că mai apropiat de nuanța vădit etică a textului original ar fi: „Cum și-a putut permite să-l citească, s-o rezolve cu sine însuși“. De fapt eu mai bucuros aș spune: „să răspundă în fața propriei sale conștiințe“.

Trebuie să arăt că peste tot numele prietenului Kernbach, care își zicea și Cornea, apare sub forma de Körnbach. Este o greșeală regretabilă, fiindcă de fapt în germană este *Kärnbach*, acel *ä* fiind un *e* deschis. Cred că este o descifrare greșită la mijloc. Decisiv este ceea ce arată Maiorescu însuși: în însemnarea din 13 mai 1856 (pagina 35 a noii ediții), vorbind despre Cornea, el a notat ulterior *Kernbach*. Deci este clar cum se pronunța și cum înțelegea Maiorescu însuși. Greșeala provine din faptul că tînărul Maiorescu scria pe *a* și pe *o* neclar, semnele putînd fi luate, după împrejurări, ca *a* sau ca *o*. Ținînd însă seamă de faptul că Maiorescu însuși a dat indicația amintită, că este vorba de *Kernbach*, este clar că în germană el a înțeles *Kärnbach*, cum a transcris și I. Rădulescu-Pogoneanu, și nu *Körn*bach, ceea ce înseamnă că în românește el ar fi trebuit transcris *Kernbach*.

Editoarele, în nota asupra ediției, p. LXI, țin să arate că „germana pe care o folosește Titu Maiorescu atît în *Jurnal*, cit și în *Epistolarium*, este limba literară (*Hochdeutsch*) vorbită în înalta societate din imperiul austriac (aproape toți colegii lui de la Theresianum sînt nobili), o limbă elegantă, aleasă, îngrijită, care se vorbea pe atunci și în mediile cărturărești din Transilvania“. Sigur că era limba literară, pe care însă o vorbea nu numai „înalta societate din imperiul austriac“, ca și cum aceasta ar fi avut o limbă specială mai „elegantă“. (De altfel e demn de remarcat că Maiorescu remarcă nu o dată *trivialități* în vorbirea colegilor săi din „înalta societate“ și că în corespondența corecta greșeli de limbă comise de colegi din aceeași „societate“.) De fapt *Hochdeutsch* era limba pe care o vorbeau toate paturile sociale trecute prin școală — limba curentă din școală, la care se adăoga din partea lui Maiorescu lucrul cel mai important: *citirea asiduă a clasicilor* — aceștia i-au format cu adevărat limba și nu pretinsa „înalta societate“, ceea ce nu spune nimic. Că aceeași limbă literară „se vorbea pe atunci și în mediile cărturărești din Transilvania“ n-am de ce să contest, numai că Titu Maiorescu a învățat limba germană la Viena și nu în Transilvania! Dar fiindcă ni se amintește de limba literară *Hochdeutsch*, mă gîndesc că Lucian Blaga, Alexandru Philippide și alți mari traducători din Goethe, Schiller, Lessing, Hölderlin, Novalis, Heine, Rilke etc., au comis o neglijență regretabilă uitînd să noteze că toți acești mari meșteri ai limbii germane scriau în limba literară *Hochdeutsch*. Și totuși ar fi greșit spunînd aceasta, după cum greșesc și editoarele în cazul lui Maiorescu, fiindcă știut este că *Hochdeutsch* are trei etape: *Althochdeutsch*, *Mittelhochdeutsch* și *Neuhochdeutsch*. Evident, dacă vrem să fim exacti — și trebuie să fim în măsura posibilităților — aici nu poate fi vorba decît de *Neuhochdeutsch*. Dar nu era cazul să se mai spună acest lucru, era doar atît de firesc ca Maiorescu să fi vorbit limba literară curentă. Mențiunea respectivă îți amintește, fără să vrei, de burghezul gentilom al lui Molière, care vorbea în proză fără să știe.

Cele arătate sînt numai o selecție din multele constatări făcute în faza sondajelor mele — nu pot abuza de paginile *Vieții Românești*, atît de redusă în dimensiunile ei. Cred, însă, că probele sînt suficiente spre a arăta că și actuala ediție necesită intervenții serioase. Nu trebuie să uităm că, după cum spun înseși editoarele, Maiorescu vorbea și scria o limbă germană „elegantă“. Într-adevăr, cunoscătorii nu pot să nu fie surprinși de germana deosebit de frumoasă a tînărului Maiorescu. Dar atunci și *româna* în care sînt redate aceste texte trebuie să fie de înalt nivel, să redea bine fluența frazei sale, *spiritul* gîndirii și simțirii sale. Însă nu expresii ca „chezaro-crăiesc“, „scofală“, „adevărata expresie“ în loc de „o expresie adevărată“, pasiunea științifică „totodată egală cu sine însăși“, „fîrea privită din afară“, „armonizez cu el“, „teoretician al legării de tradiție“, „cartofi-pai“ în care se bagă șuvițe de hîrtie și multe altele, sîntem încă departe de spiritul lui Maiorescu și de nivelul germanei sale. (Nu pot să nu remarc că, după cum se spune în nota asupra ediției, „defințivarea tălmăcirii românești a beneficiat de contribuția competentă a lui Ion Roman“.)

CERCETĂRI ASUPRA VIITORULUI ȘI CERCETĂRI ASUPRA DEZVOLTĂRII*

I. INTRODUCERE

Încercînd astăzi, la mijlocul deceniului opt, o comparație cu situația economică și socială de acum zece ani, cînd mișcarea pentru studiarea viitorului deabia se afirmase, vom descoperi cîteva diferențe foarte importante, grăitoare pentru schimbările care s-au produs în ultimii ani în cercetările prospective.

Astfel, privind în urmă, pentru *țările bogate și industrializate* din Vest — unde cercetările asupra viitorului și-au făcut inițial apariția sub această denumire — anii aceia au fost *ani de stabilitate*. Au existat desigur vîrfuri și căderi, războiul din Vietnam a trezit severe și adînci îndoieli în spiritul multor oameni, dar, în mare, *creșterea economică* părea un fenomen de durată. Și lucrul acesta a avut o consecință importantă : lumea și-a pus întrebarea : cum va arăta o societate în care creșterea economică va continua neconținut ?

Într-un anumit sens, cercetările asupra viitorului ar fi putut fi privite ca un efort de a răspunde la următoarea întrebare : ce e de făcut într-o societate a *abundenței, care dispune de mijloace materiale pentru satisfacerea nevoilor umane și în care există timp liber cu prisosință*. În toate acestea însă s-au inserat agasante dubii. Desigur, multă lume avea sentimentul de a întrezări capătul drumului dacă acest capăt de drum ar fi fost definit în termenii unei ocupări a populației, într-o proporție importantă, în *sectorul terțiar* al activității economice, în condițiile *automatizării sectoarelor primar și secundar, devenite înalt productive și apelînd fiecare la aproximativ 5% din forța de muncă, cu un produs național brut pe cap de locuitor (și în acele zile PNB era considerat măsură a dezvoltării) atîngînd un ordin de mărime necunoscut pînă atunci în istoria umană*. Îndoielile au fost probabil inspirate de sentimentul că *ne aflăm* deja departe pe acest drum, destul de departe pentru a mai crede că schimbările calitative ce vor veni vor conduce la un salt calitativ prin care lumea va intra într-o eră de fericire și autorealizare.

Astfel, într-o perspectivă mondială, cercetările asupra viitorului au devenit cercetări asupra problemei timpului liber al claselor înstărite — oferind țeluri noi acelor societăți care depășeau cu repeziciune etapa programelor de dezvoltare. Dar — și aici cea de a doua îndoială și-a făcut apariția — în afara lumii bogate din Vest mai exista o altă lume ; dependența socială și politică de această lume s-a făcut simțită cu claritate în timpul războiului din Vietnam, sfîrșind cu căderea Saigonului la 30 aprilie 1975, așa cum dependența economică și chiar militară de lumea a treia s-a făcut simțită în perioada crizei petrolului din 1973.

S-ar putea probabil spune că toate acestea au condus la o nouă fază în studiile asupra viitorului : *globalizarea* interesului pentru viitor a generat era *modelelor mondiale*. Desigur, lumea a treia a fost inclusă în modelele mondiale, deși nu prin trăsăturile ei proprii, deci nu prin aspirațiile — materiale și nonmateriale — neîmplinite ale celor două miliarde de oameni din care cei mai mulți erau însetați de *autonomie*. Demersul dominant, așa cum reiese din rapoartele către Clubul de la

* Despre autorul acestui text, sociologul norvegian Johan Galtung, președintele Federației Mondiale pentru Studiarea Viitorului, a se vedea articolul *Structurile păcii de Mircea Malița*, publicat în nr. 1 din ian. 1975 al revistei noastre.

Roma, era pigmentat de percepțiile elitelor Lumii Intîia; un sentiment al crizei plana peste aceste imagini. Prin urmare, un asemenea studiu era chemat să exprime, să fundamenteze înțelegerea crizei; și în același timp să lanseze un demers care nu numai să justifice *dirijarea lumii, în condițiile crizei*, din centrele vestice, dar să o și facă necesară.

Este binecunoscut felul în care acest lucru s-a realizat prin introducerea *variabilelor ecologice*, într-o lume finită, a penuriei globale. Perioada despre care s-a spus că produsese cu atât mai numeroase studii asupra viitorului cu cît situația în respectiva țară era mai stabilă și mai puține lucruri se întîmplau în ea se încheiease; de acum studiile asupra viitorului urmau să fie întocmite pentru a avea răsunset în public pentru că furnizau *imagini ale crizei*, văzută însă ca o criză a resurselor, în care *penuriile locale* se analizează nu ca *crize de structură* ci ca penurii globale. Studiile asupra viitorului au devenit mai numeroase în condițiile în care sistemul dominat de Vest a devenit mai expus la crize.

Perioada în care principala preocupare se centra în jurul activităților de timp liber și a conducerii societății de afluență se încheiease; venise timpul crizelor și al problemei administrării penuriei. Trecerea de la o perioadă la alta s-a făcut foarte repede, într-o manieră tipic vestică. Și faptul a produs și un efect specific asupra cercetărilor asupra viitorului: ele au devenit mult mai mult orientate către prezent decît către viitor. Dinamismul social, în loc să scadă, s-a accentuat, acțiunea a început să pară multora mult mai relevantă și mai valabilă decît contemplarea și experimentarea unui viitor abstract. Nicăieri lucrul acesta nu se vede mai clar ca în modificarea centrului de interes, pe care unul din „blocurile“ gândirii viitorologice a operat-o în orientările sale: ne gândim la Hudson Institute care a trecut de la preocupările pentru anul 2000 la preocupări — în jurul cărora se face de altfel o reclamă bogată — pentru tendințele relevante pentru activitatea de afaceri din zilele noastre.

II. O PLEDOARIE PENTRU CERCETĂRILE ASUPRA VIITORULUI

Dar această tendință nu este una salutară. În modelele mondiale întocmite recent, tendința către o conducere globală, prin care periferia înfometată să fie condusă din centre vestice este mai mult decît clară. Dar ideea contemplării viitorilor de dorit sau a celor mai puțin dezirabili *pentru* centrele vestice este mai mult sau mai puțin absentă. Lucrul acesta se întîmplă într-un moment cînd cercetările asupra viitorului ar trebui să devină *mai* relevante ca oricînd. Nevoia de alternative, de viziuni, de idei, nu numai ca joc științific și intelectual sau ca spectacol artistic dar mai ales ca o necesitate acută, e mai mare ca altădată, mai ales pentru a împiedica răspunsuri reacționare sau chiar fasciste la situația în care lumea se găsește astăzi.

Această situație e invocată adesea ca „limite ale creșterii“. Există un oarecare consens asupra faptului că producția are o limită, dar nu există nici un consens asupra cauzelor acestui lucru. Unii, așa cum arătam mai sus, consideră că e o problemă care ține de limitarea resurselor. Pentru alții, este o problemă care ține de *limitarea piețelor* și de limitarea resurselor nu pentru că ar fi impusă de restricții naturale ci pentru că periferia mondială reclamă dreptul la control asupra propriilor sale resurse și folosește forțele sale de producție pentru propriile sale piețe. Cu alte cuvinte, pare să fie mai curînd o problemă a formării conștiinței, mobilizării, confruntării și acțiunii pentru o *nouă ordine* economică internațională decît o problemă de *restricții dictate de natură*. Inutil să spunem că premisele de mai sus (ale restricțiilor naturale) par a fi mai ușor acceptate de centru de vreme ce sistemul poate fi analizat ca o „cutie neagră“ fără a pune sub investigație caracteristicile de autoapărare ale structurii economice dominante.

Cu toate acestea, concluziile nu se deosebesc prea mult: creșterea economică nu poate continua neconținut. Faptul conduce imediat către o nouă sarcină pentru cercetările asupra viitorului: în locul sarcinii proiectării activităților de timp liber pentru o elită mondială înstărită se instalează sarcina proiectării viitorilor pentru țările care deși pînă acum au oferit cantități mari și crescînde de producție materială, dintr-odată au descoperit că rata de creștere nu numai că ar putea să scadă ci să devină chiar negativă.

În consecință, o teză de bază este aceea că, cu cît se produc mai multe studii de acest fel și cu cît este mai mare populația care participă la elaborarea lor, cu cît e mai mică probabilitatea unei reacțiuni fasciste în momentul în care „limitele creșterii“ vor deveni mai vizibile. Imaginați-vă că manifestări mai importante ale

structurii interne a crizei în economia mondială vor tulbura lumea bogată și nu numai sub forma unei penurii de comodități. Ce se va întâmpla cu serviciile de infirmierele originari din țările în curs de dezvoltare ar pleca brusc acasă? O țară ce este posibil pentru a reproduce statu quo-ul, printr-o intervenție directă sau indirectă în lumea a treia — care este privită ca *germenul rău al crizelor* și printr-un control intern strict prin care vor fi reprimite toate *grupările* interne sceptice sau care critică acest statu quo. Un lucru poate fi deci spus — și credem menținerea lui este imposibilă și din punct de vedere politic și din punct de vedere moral (ceea ce nu este neglijabil în termenii valorii vestice acceptate) și deci căutarea imaginilor alternative ale viitorului ar trebui să devină una din preocupările majore pentru țările noastre.

III. DEZVOLTAREA STUDIILOR ASUPRA DEZVOLTĂRII

În același timp studiile asupra dezvoltării au suferit o schimbare profundă. Momentul anilor 1950 și 1960, când dezvoltarea se identifica cu creșterea economică iar creșterea economică cu prelucrarea și distribuția, inclusiv comerțul internațional, când dezvoltarea însemna mai mult sau mai puțin creșterea PNB (pe cap de locuitor) și comerț activ, a trecut. Acum este relativ evident că această conceptualizare a dezvoltării nu numai că a neglijat problema satisfacerii nevoilor de bază ale celor mai nevoiași, dar a exprimat interesele țărilor bogate pentru că a stimulat *acele tipuri de eforturi în țările în curs de dezvoltare* care erau *complementare și prin urmare necesare pentru creșterea economiilor vestice bogate și industrializate*. Ideea „desființării decalajelor” formulată atunci este acum respinsă din ce în ce mai mult nu numai pentru că pare *imposibilă* (cu cât mai mult se încearcă desființarea decalajelor, cu atât mai mult țările bogate vor fi stimulate de chiar aceste eforturi și vor avansa, și în consecință decalajul se va lărgi în continuare), ci și pentru că este *indezirabilă*: altfel ar trebui folosite *aceleași metode* ca cele folosite azi de țările bogate, inclusiv *practicile imperialiste*; în plus *aceleași țări* pierd astăzi cu repeziune caracterul lor de model și își expun lipsurile într-un proces la care fostul președinte Nixon a consimțit să contribuie atât de profund prin angajarea sa în naufragiul Watergate).

Prin urmare, dezvoltarea pare din ce în ce mai mult posibil a fi definită și definită în termeni umani — în termenii satisfacerii nevoilor umane de bază, materiale și nonmateriale. În același timp, cei care au afirmat că dezvoltarea este nu atât o problemă a *diferențelor* între țările bogate și cele sărace cât o problemă a relațiilor dintre ele au început să joace un rol principal în studiile asupra dezvoltării și le-au îndepărtat de preocupările pentru tradițiile și obiceiurile locale, de factorii culturali și climatici, pentru a le orienta în direcția modelelor globale. De data aceasta însă modelele globale nu mai sînt privite în termenii unei conduceri ci în termenii exploatării și imperialismului; faptul arată că țările de la periferie ar fi cîștigat prin schimbarea profundă a parametrilor de structură, chiar optînd pentru o ieșire din sistem, cel puțin pentru o scurtă perioadă. Ca și modelele globale elaborate de centrele mondiale, aceste modele globale promit probabil și ele prea mult: cele dintîi exagerează măsura în care lumea poate fi condusă de la centru, cele din urmă exagerează măsura în care o structură exploatare este răspunzătoare pentru toate dificultățile omenirii.

Lucrul cel mai important, în această ordine de idei, este convergența produsă între studiile asupra viitorului și studiile asupra dezvoltării.

În *primul rînd*, dacă înainte atât studiile asupra viitorului cât și cele asupra dezvoltării au avut tendința de a focaliza interesul numai asupra producției de *obiecte*, asupra distribuției lor în cadrul sistemului social și asupra transformării structurii sociale, acum preocuparea pare să se orienteze către *ființa umană*. Dezvoltarea este definită tot mai mult ca o dezvoltare a ființelor omenesti; ar trebui deci ca studiile să formuleze mai multe idei specifice despre modul în care *ființele* umane se dezvoltă dincolo de satisfacerea nevoilor materiale de bază. Lucrurile au devenit interesante cînd listarea nevoilor lor depășește nivelul celor de bază și devine evident că pe lîngă existența „*buzunarelor sărace*” în țările bogate rămîne deschisă încă o problemă: aceea a măsurii în care oamenii în țările bogate sînt realmente dezvoltați, în ce măsură deci se bucură ei de lucruri imponderabile cum sînt sentimentul identității cu ei înșiși și cu ceilalți, creativitatea, înțelegerea sen-

sului vieții lor etc. Nu mai trebuie spus că o consecință importantă a refuzului de a extinde listarea nevoilor dincolo de nevoile materiale este tocmai evitarea clasificării țărilor bogate printre „țările mai puțin dezvoltate” și prin aceasta menținerea superiorității vestice.

In al doilea rând, ceea ce s-a spus poate fi de asemeni aplicat naturii. Și studiile asupra viitorului și studiile asupra dezvoltării, dar poate cele dintii mai mult decât cele din urmă, acordă o atenție mult mai mare existenței naturale a omului în cadrul echilibrului în general și celui ecologic în speță; studiile asupra viitorului se ocupă de aceste probleme mai mult decât studiile asupra dezvoltării pentru că interesul pentru dezvoltarea umană este atât de presant în țările în curs de dezvoltare. Mai devreme sau mai târziu totuși, țările în curs de dezvoltare vor trebui să accepte că există restricții importante, care vin de la natură, impuse dorințelor lor de producție și consum, mai ales dacă vor încerca să se bazeze mai mult pe practici economice de autosuficiență și reciclare economică, practici care vor micșora posibilitatea expansiunii degradării mediului natural în alte colțuri ale lumii.

In al treilea rând, cauzele unei convergențe interioare se găsesc în faptul că cele două tipuri de studii sînt tot mai globale în preocupările lor. De unde cu cîțiva ani în urmă, studiile asupra viitorului se refereau numai la țările bogate, iar studiile asupra dezvoltării — numai la țările sărace, ambele tipuri par să realizeze că viitorul fiecăruia este direct legat de contextul global și din această cauză trebuie studiat în acest context. În definitiv, în contextul global cealaltă parte a lumii reprezintă un „text” foarte important, chiar dacă condițiile dezvoltării interne a unei părți a lumii se numără printre sursele dezvoltării imaginilor despre viitor ale celeilalte.

In al patrulea rând, se manifestă o convergență chiar în organizarea celor două tipuri de studii. Cu zece ani în urmă, studiile asupra viitorului erau făcute pentru și numai de către țările bogate, iar studiile asupra dezvoltării erau făcute pentru țările sărace, dar elaborate tot de țările bogate; astăzi studiile asupra viitorului par să se difuzeze mai ales în țările sărace iar studiile asupra dezvoltării par să-și deschidă drum și în țările bogate, cîteodată îmbrăcate în forma studiilor despre dezvoltarea regională. Totodată studiile asupra viitorului pot fi găsite probabil în țările mai bogate, și poate cu precădere în grupări deosebit de elitiste (deși lucrul poate fi adevărat și pentru studiile asupra dezvoltării în aceste țări). Numai zărareori țările bogate vor admite că au o „problemă de dezvoltare”. În orice caz ne apropiem cu repeziciune de sfîrșitul acelei perioade în istoria umanității rînd problemele dezvoltării erau studiate numai de oamenii albi din Vest, în institute amplasate în țările lor, iar oamenii din țările lumii a treia trebuiau doar să le sovețe. Nu pare probabil ca în viitorul previzibil dezvoltarea ulterioară a țărilor astăzi bogate să devină un subiect de studii elaborate de oameni din țările lumii a treia și prezentate spre învățare cîtorva studenți destul de norocoși în a fi obținut burse acordate de țările vechi din centrele existente astăzi, astfel încît să poată studia în aceste centre ale dezvoltării. Totuși trebuie să ne așteptăm în acest domeniu la apariția unor aranjamente mai simetrice.

Tocmai aceste aranjamente simetrice sînt cele care ne interesează. Într-o măsură tot mai mare aceste două puncte de vedere asupra studiilor despre dezvoltare vor trebui acum să asimileze și să producă un demers mai puțin schizofrenic în raport cu condiția umană. Pentru ca aceasta să se întîmple, țările sărace trebuie să le rîndul lor să le studieze pe cele bogate: mari progrese pot avea loc dacă cercetătorii din țările periferice vor începe să studieze, tot atât de sistematic ca și țările bogate, problemele de viitor și dezvoltare ale țărilor din centru, cum sînt alienarea identității, fragmentarea și segmentarea indivizilor, marginalizarea celor sărăciți în aziluri și a celor foarte tineri în grădinițe etc. Astăzi oamenii în țările sărace au acceptat imaginea de bază formulată de oamenii din țările bogate, și anume că problemele globale sînt create în țările lor și nu în ale noastre. Pe scurt deci, +nevoie de institute dedicate viitorului și dezvoltării în toată lumea, alcătuite mai sistematic și legate mai strîns între ele, descsise către problemele ființei umane, într-o natură finită oriunde, cu prioritate acordată problemelor locale.

IV. DIALECTICA SUBDEZVOLTAT-SUPRADEZVOLTAT

O viziune simetrică asupra lumii este facilitată considerabil în momentul în care este acceptată ideea că toate sau aproape toate țările sînt insuficient dezvoltate.

tate, tocmai pentru că nu reușesc să satisfacă nevoile umane. Diferența este că unele sînt subdezvoltate iar altele supradezvoltate. Aceste concepte pot fi definite pe diferite căi. Un demers posibil față de problemă ar fi că „subdezvoltarea“ este legată de lipsa satisfacerii nevoilor materiale (hrană, îmbrăcăminte, adăpost, sănătate și educație), iar supradezvoltarea este centrată de lipsa satisfacerii nevoilor nonmateriale, ideea principală fiind că nevoile materiale au fost satisfăcute mult dincolo de punctul optimal.

Un alt demers ar putea opera, ca punct de plecare, o distincție între mijloace și finalități, afirmînd că finalitatea este satisfacerea atît materială, cît și nonmaterială, a ființei umane. Subdezvoltarea se instalează într-o țară — sau într-o parte a unei țări — unde mijloacele existente sînt insuficiente; supradezvoltarea se instalează acolo unde mijloacele existente sînt mai mult decît suficiente încît depășesc limita la care sînt productive (oamenii care mămîncă prea mult devin obezi, oamenii care sînt supra expuși la informație devin în consecință apatici ș.a.m.d.). Vom prefera acest din urmă demers de vreme ce mînuiește nevoile materiale și nonmateriale într-un mod mai simetric. Ca o consecință a acestui fapt, dezvoltarea poate fi văzută ca o problemă mai generală, nu numai ca o problemă exclusivă a lumii a treia. Perspectiva pe care ne-o oferă este că sîntem cu toții insuficient dezvoltați, deși amplasați diferit pe curba optimismului social, și că avem nevoie unul de celălalt.

Dar relația între subdezvoltare și supradezvoltare este nu atît una verbală, constituită prin legături semantice. Poate exista supradezvoltare într-un grup de țări, generată de *ciclurile economice dominante* care au operat în ultimele secole. Existența petrolului ieftin pentru țările vestice industrializate nu numai a transferat, la un preț extrem de redus, resursele țărilor producătoare de petrol și a condus la o deformare sistematică a economiilor lor, dar a oferit țărilor bogate energii la un preț foarte mic. Faptul a generat un nivel de automatizare și mecanizare a societății care nu numai că nu a perfecționat ființele umane, dar a avut un impact sever asupra lor. Nu e vorba de a găsi vinovatul, de a spune că Arabia Saudită este responsabilă de supradezvoltarea Statelor Unite și viceversa; problema e cea a sensibilizării față de dialectica dintre cele două teme fundamentale ale sub și supradezvoltării. Din împrejurarea că studiile asupra dezvoltării se ocupă de subdezvoltare iar cele asupra viitorului de supradezvoltare (ceea ce, din întîmplare, nu e o definiție rea) se poate deduce că ambele mînuiesc două fețe ale aceleiași monede ceea ce ar putea să stimuleze viitoarea lor cooperare, dacă nu chiar contopire.

Faptul este cu deosebire evident dacă luăm în considerare ceea ce astăzi pare a fi o soluție fundamentală la problemele subdezvoltării și supradezvoltării: folosirea pe scară mai largă a autosuficienței ca strategie. În fond ideea folosirii forțelor proprii, așa cum lucrul acesta este practicat astăzi în întreaga Chină în cele 70.000 comune populare, pare a fi generată și va veni dinspre periferia sistemului actual — din lumea a treia. Din punct de vedere economic, aceasta va lua tot mai mult forma amintită mai sus: folosirea resurselor naturale pentru propriile țeluri, mai mult orientată spre interior, mai puțin îndreptată spre comerțul cu lumea înția și lumea a doua. Faptul va afecta desigur profund lumea bogată și industrializată și va genera condiții în care lupta împotriva supradezvoltării va căpăta conținut, probabil și datorită împrejurării că va forța un nivel superior de autobizuire pe plan local, național sau regional ca o strategie comună pentru țările bogate și cele sărace, pentru că este mai ales o încercare de satisfacere a nevoilor nonmateriale în condițiile unui nivel rezonabil pentru satisfacerea nevoilor materiale. Principiul nu implică o autosuficiență totală, nu exclude unele forme de schimb și poate fi combinat cu ideile gemene ale stabilirii unui *minim social* ca *planșeu* pentru părțile cele mai sărace ale lumii și a unui *maxim social* ca *plafon* pentru partea bogată.

Toate acestea nu sînt altceva decît o altă formulare a problemei sub-supradezvoltare. Planșeul este nivelul sub care nimeni nu trebuie să coboare, plafonul este nivelul pe care nimeni nu trebuie să-l depășească — și nu numai pentru că a mîncea prea mult este periculos pentru sănătatea individului, dar și pentru că este prea *impovărat* pentru resursele naturale, pentru că conduce la inegalități și in justiție între grupuri de oameni și pentru că, în condițiile actuale, va consuma resurse care vor trebui orientate spre hrănirea celor săraci și nu spre supraalimentarea celor bogați.

V. CONCLUZIE

Toate acestea ne conduc către punctul final : cercetările asupra viitorului ar trebui reorientate în așa fel încît să se plaseze în centrul de greutate al studiului stilurilor alternative de viață în țările bogate, a unor stiluri mai puțin consumatoare de resurse deficitare, mai sensibile la nevoile nonmateriale ale noastre ale tuturor.

Ideea este că studiile asupra viitorului nu vor trebui să devină în mod necesar și studii asupra dezvoltării sau viceversa. Diviziunea muncii care a operat un fel de specializare, într-o oarecare măsură, a țărilor bogate în studii asupra dezvoltării nu mai este un defect de vreme ce ele se află în contact, de vreme ce iau în considerare și contextul global și contextul natural și interrelația lor dialectică este elucidată cu claritate. În asemenea condiții avem toate motivele să anticipăm un viitor bogat și pentru studiile asupra viitorului și pentru studiile asupra dezvoltării, luate separat dar și combinat.

În fine, o ultimă remarcă : trebuie subliniat că sarcina noastră este să contribuim la imaginea lumilor viitoare, luînd ca punct de plecare ființele umane și nevoile lor, ceea ce ne va duce la concluzii despre felul în care sistemele și structurile trebuie schimbate și nu la considerații despre felul în care sistemul abandonat sieși, va genera forme antiomane sau, în cel mai bun caz, nonumane, conducînd în final la un anume fel de catastrofă. Nu este sarcina noastră să contribuim la un exercițiu intelectual dintre cele mai simple și mai ieftine, acela al unui pesimism fundamentat cu acuratețe ; sarcina noastră este de a adăuga condiției umane contemporane motive pentru optimism.

JOHAN GALTUNG

IOAN ALEXANDRU ÎN IMNELE TRANSILVANIEI

Cu *Imnele Transilvaniei* „intrăm în zorii altui grai“ al poeziei lui Ioan Alexandru, căci deși aparent poetul continuă tonul său din *Imnele bucuriei*, ba chiar înțește focul care le alimenta, ceea ce face să se lărgească mult și aria peste care stăpânește prin iluminare, principiul după care noile poeme se agregă este totuși altul: „îngereala“ despre care vorbea Eugen Barbu, un mod al extazei de a celebra candoarea, neprihănirea, dar mai presus de toate lumina, „iubita asta de lumină“, face loc unor ocazii lirice sensibil mai bogate în trimiteri la real. Într-un fel, e o întoarcere la poetul viziunilor primare din *Înfernul discutabil*, atîta numai că degajarea suverană cu care pe atunci încă foarte tînărul poet trata temele experienței sale de viațete crudă a satului, a dispărut cu totul. (Se pare chiar că autorul își reproșează de-a fi avut-o de vreme ce în *Imne*, selecția sa din 1975, a operat eliminări drastice, poeme antologice cu totul remarcabile au fost alungate, indiciu că smerenia și blîndețea — formînd dispoziția de azi a poetului — pot fi la fel de productive în acte de cruzime). Ieșite dintr-o formulă sufletească mult schimbată, în care voința de program și programul și-au spus mai mult decît spontaneitatea cuvîntului, noile viziuni vin încărcate de tot ce aleantul de spiritualitate le-a putut adăuga. Poetul se preferă în postura de component al unei comunități interpretînd *spirituals*, embleme și „simboale“ sînt risipite din belșug peste tot („Iertat îmi fie Doamne / Graiul parabolic și simboalele / Ce mă ocrotesc!“), dar tocmai excesul de emblematică poate fi un semn că spiritualitatea dobîndită mai conservă destule elemente ale unei superstiții. Pentru aceste motive și pentru altele încă, s-ar putea ca progresul înregistrat cu noul volum să nu fie chiar cel așteptat: activarea conștiinței presupune și o mai vie conștiință estetică, înțelegerea mai subtilă a resorturilor artei, preocuparea de peste talent, derivînd dintr-o cultură a sensibilității, de a trezi cu delicatețe în cuvînt semnificațiile latente. Sub acest raport noul volum ni se pare insuficient, păcătuiind mai ales printr-un tezism apt să cîștige destui aderenți (iluminările poetului pot da sentimentul unei vieți spirituale plene), nu însă și pentru cauza poeziei. Ea, poezia, trebuie să se mulțumească de a fi cîștigat niște bătălii de o însemnătate mai locală, cum ar fi amintita restabilire în drepturi a concretului, după o îndelungată dominație (*Vămile pustiei* și *Imnele bucuriei* stau mărturie) a speculației și înversunării verbale. Nu că în *Imnele Transilvaniei* n-ar mai fi loc pentru deprinderea bine înrădăcinată a speculației, cu însoțitoarea ei credincioasă, obscuritatea. Prea multe și uneori prea lungi poeme incluse în volum trebuiau să conțină — măcar reminiscent — și varietatea aceasta, iar „simboalele“, uneori în alai, sînt departe de a reprezenta cel mai sigur obstacol în fața acestei specii de dicteu automat ce-și face de lucru cu „meditația“. Cum atestă aceste versuri dintr-un „imn“ despre Neagoe Basarab: „...Alt nume nu-i sub soare și dincolo / De el și sub pămînt și dincolo de stele, din miezul / Pîinii, pînă-n miez de noapte, din zori și pînă în amurg — / Guri, și din origini pînă la sfîrșit. / Arbor și piatră — // Fluture și foc, sămîntă și / Păianjen, busuoloc și soartă. Poartă / Cu toți pecetea acestui / Jug ceresc devenit Patrie și masă. Acestei / Semînții de jar pătrunsă-n adînc în glodurile / Lumii, acestui înroșit piron vîrfit între / Lumină și lumină. Securea este dublă cu / Două limbi de foc, una despicată și alta-mbăl- / Sămează, una în Răsă-

rit și alta în amurg / Și capul stă pe crucea de amiază. Nu-i altă funie / În uni-
 vers de care spînzură pămîntul, cînd cald / Se rupe de sub noi în zori și brusc ne
 mai rămîne / Izbăvitor cuvîntul“ ș.a.m.d Pe de altă parte, ar fi nedrept să se
 nesocotească faptul că încă din *Imnele bucuriei* (sediul pentru nu puține poeme aride
 și abstracte sau delirante, alternînd cu altele în care extazul cristalizează — sub
 privirea ocrotitoare a lui Eminescu și, mai rar, al lui Arghezi — în forme din
 care impurul s-a mistuit), o seamă de poeme prefigurează fie și numai fragmentar
 întoarcerea spre o lume familiară poetului și o dată cu aceasta spre vocația con-
 cretului, pe cît de făgăduitoare în primele sale volume pe atît de mașter tratată de
 la *Vămile pustiei* încoace, probabil și sub presiunea unor mode acaparante. E drept,
 întoarcerea se face pentru moment cu reticență, pudic, nimic nu anunță anvergura
 programului tradiționalist al poetului o dată cu care și prin care senzațiile vii
 — singele poeziei — reintră deplin în drepturi. Un poem se face mai mult în trea-
 căt și interogativ pomelnicul unor figuri ce vor fi evocate stăruitor în *Imnele Tran-
 silvaniei* (*Ioanul Daniil, Lelea Teodosia, Clopotarul, Ioan de lemn, Lelea Marie, Oarba,
 Lătanie, Părinții, Imnul străbunilor etc.*); „...Unde-i groparul cel bătrîn, // Nebunul
 cu a sa returnă / De capre negre unde-o fi? / Unde Ioan de lemn și Ionul Daniil,
 / Unde e Lelea-Anică și Preotul bătrîn, / Unde-i Diacul, unde-i unchiul Gheorghe“...
 (*Întoarcerea poetului*). În alte poeme, păstorii și truditorii gliei alcătuiesc mai de-
 grabă biblica sare a vieții cu care în clasicismul german se colorează simpatetic
 cugetarea vesperală a poetului: „Cînd încetează cumpăna să tragă / Din adînc
 izvoarele, / Se-ntoarce lucrătorul către vatră, / Atunci rămîn pămînturile / Singure.
 Toate tînjesc după un acoperiș / Altul decît cerescul boltei. / Grijiile vin și omul
 istovit / Coboară spre veghe către / Casă. Rămîn și drumurile / Singure deschipe pe
 pămînt / Rotindu-și scîlpătul ușor // Pe dealuri și pe văi“; sau: „Întoarse și tur-
 mele, se-mpart / Pe stunga staurului. Cele sterpe / Rămîn pe dinafară și cea ză-
 misliitoare / Trece prin strîmtul vad / Sub alt acoperiș. / Cînd ugerile pline se des-
 chid / Și vijiiie plois laptele bun / Și alb în oalele păstorului, / Atunci se-ncumetă
 lumina / Ta Lucefăr blînd în tremur / Peste lume. / Păstor ce-
 resc saluți din slavă / Păstorul pămîntean veghind“ (*Imnele lucefărui-
 lui de seară*). Surprinzător, Coșbuc și Goga — patroni spirituali ai
 poetului în *Imnele Transilvaniei* — sînt evocați de comandată în aceeași manieră
 general reflexivă, reținut-obiectivă (într-o caracterizare întîmplător nu foarte
 exactă și nici prea sugestivă: „Coșbuc cu fața de monah, creangă / De sat cu rădă-
 cini plîpînde trase / Pe malul unor ape și rodind la timp. / Și Goga i-a urmat cu
 pace și-n ceaslov / Lovindu-se de umbrele strămoșilor“), ca și, de altfel întregul
 tablou al *Transilvaniei* (*Transilvania*), în care adorația nu se face încă simțită,
 cel mult mulțumirea filosofică a regisirii unor certitudini: „Peste păduri, sub
 păduri, în pădurile / Transilvaniei. Să ai norocul lor, / Norocul graiului natal, noro-
 cul / Unui loc, fierbinte cumpănă / Unde să poți veghea. / Acum pe deal oame-
 nii-ncep culesul / Viilor. În coșuri mari i-adună laolaltă / Și povestesc despre-nțim-
 plări și zile / Și nopțile și ceasul viețuirii lor. / Rostesc curății acolo mari nimicuri
 / Ce sunt tăria, sare a vieții...“ Între timp „marile nimicuri“ au devenit evenimen-
 tul central al *Imnelor Transilvaniei*, obiectul unui cult poetic, iar umilitatea întru
 curăție, smerirea din pruncie, cuviința, arderea de sine, chemarea la iubire și
 voință — trăsăturile acestei umanități modeste pe care Ioan Alexandru o exaltă
 — s-au constituit în poruncile unei veritabile table a legii pentru poet.

Ce s-a petrecut pe distanța de la *Imnele bucuriei* la *Imnele Transilvaniei*?
 Este Ioan Alexandru unul din acei poeți de atelier ce-și perfecționează neîncetat
 liparele sau pentru care invenția reprezintă mai cu seamă aplicarea la un domeniu
 nou a unor sugestii preexistente? Răspunsul este și nu este liniștitor pentru poet, dar
 mai ales pentru destinul creației sale. Poezia românească, tradiționalistă și mai
 puțin tradiționalistă, cunoaște destule cazuri în care ceea ce numim evoluția unui
 poet este, cînd nu chiar simplă însumare sau concrețere după sistemul recifelor
 coralieri, cel mult un sistem de altoiri succesive de soiuri felurite pe același trunchi.
 Destul de puține sînt situațiile în care se poate vorbi de adînci modificări lăun-
 trice repercutate și în reazărea poeziei, ceea ce implică nu doar o înnoire tema-
 tică sau de tehnică poetică ci apariția unui *alt relief*, a unui alt registru de valori
 în locul celor vechi, dislocuite sau chiar prăbușite. *Prăbușite* e un fel de a spune.
 Din punctul de vedere spiritual-moral redresările sau dimpotrivă alterările sufle-
 ței, marile revelații în conștiință pot să înstrăineze pe omul din creator de vechiul
 său eu pînă la abjurarea lui. Dar în măsura în care nu s-a neglijat o clipă că pro-
 cesele lăuntrice și adesea dramatismul unei deveniri sînt doar materie psihologică
 pentru poezie (oricît de dureroasă prin efecte pentru subiect) sau cel mult îndem-
 nul de a căuta în *altceva* temeiurile pentru un nou echilibru al creației, amintita

lepădare de sine, posibilă în planul atitudinilor practice, întâmpină și va întâmpina mereu rezerva artistului conștient de scopul său, care are comun cu speciile voința de identitate, conservarea modelului. Visul de perfecționare morală poate deveni obiect de poezie, dar nu e însăși poezia. Anahoretul va suspecta totdeauna în fața poetului frivolitatea, desertăciunea și un „păgînism“ funciar, conținut pare-se în formula frumosului. Îndatorirea poetului nu e de a îndepărta susceptibilitățile sau bănuiala anahoretului printr-o *putare bună* ci, în cazul dat, de a face sensibil însuși procesul sufletesc al aspirației superioare, cu toate distorsiunile și dramatismul său. Aceste lucruri se cunosc, dar confuzia se repetă cu fiecare experiență atentă să așeze trăirea mai presus de tălmăcirea ei, cu consecințele ce decurg de aici pentru fapta literară: viziune elementară, nenuanțată, tirania preconceptului ducând la uniformizare și monotonie, idealizarea... brută. Sînt și riscurile la care se expune nu o dată Ioan Alexandru, de a cărui bunăcredință greu te poți îndoi, a cărei biruință asupra trufiei pare o certitudine, ale cărui convingeri privind preepiologia sacralizată a totalității (popor, patrie, istorie, tradiții de bine perpetuate, psihologie colectivă formatoare, eroi care o rezumă exemplar) asupra individualului se arată nestrămutate. Pe temeiul acestei credințe de foc, tradiționalismul lui Ioan Alexandru se dovedește mai mult decît un stil, fiind, ca și expresionismul său de început, mai aproape de manifestarea unui mod de viață. Aceasta spune mult despre autenticitatea crezului său, fixat temeinic în esențe și nu pornind de la expresie, uneori simplă decorativă, de cele mai multe ori derivată inautentic, cum s-a întîmplat cu cei mai mulți sămănătorști și cu unii tradiționaliști. Dar poetul comunică prin intermediul unui stil, iar cînd personalitatea lui e foarte puternică el devine însuși întemeietor de stil, așa cum pe planul călăuzirii destinelor, unii devin întemeietori de țară sau deschizători de ev istoric. Dacă însă în ce privește poezia sa de început, Ion Alexandru cel de acum zece ani păru-se a-și fi găsit în expresionism modelul structurator pentru ceea ce era cu adevărat original și originar în elanul său crud, în schimb fervorile de azi îl găsesc pe poet șovăitor, oscilînd între tentația de a se instala în primul și nu totdeauna cel mai potrivit cuib înflînit și chinuitoarea, nedecantata strădanie de a-și încropi singur așezarea. Pentru prima situație, cazul fericit e cînd cuibul se numește Tudor Arghezi. Ca și pentru acesta, înălțarea la spiritualitate e o boală de creștere anevoioasă, contemplarea virtuților doare ca o lumină prea intensă, un aer convalscent însoțește primirea revelațiilor, poetul caută protecție în căldura intimă a virtuților inocenței și candoarei, se vindecă cu „lumina lină“, cu aloia de duh mijlocitoare. Argheziană e îndeosebi reacția vie a uimirii în fața spectacolului produs de vocația jertfei și a slavei la modeste fapte necuvîntătoare, dar și, prin opoziție, tristețea psaltică în fața probelor unui univers „desfîntit“, ale miracolului și harului abolit. De la Arghezi, Ioan Alexandru împrumută uneori chiar cadrul și gesticulația lirică, unele chipuri de adresare și modul cu totul aparte de a colora elegiac imnul, apropieri discernabile în mai mult de un singur poem. Iată acest sigiliu de neconfundat în *Dar*: „Ni s-a mai dat o vară pe pămînt / Strălucitoare sfîntă și sînină / Zilele-s numai ceruri și cuvînt / Și nopțile de aur pe colină // Fierbinte-i Duhul lumii și dezbrăcat în el / Precum un crin de taină și de nuntă / Lumina mă dezmiardă-n univers / Și mă-mbăiază toată și frămîntă //...// Lumină de departe, lumină din înalt / Jur-împrejur lumină aurie / Într-un chibot îmbocit mă simt / Închis în taină vara pe vecie“. „E-un ceas înalt de vară luminat“ — proclamă în altă parte un vers, iar altădată o strofă întreagă pare desprinsă din *Psalmi*: „Prea sunt ușor de cînd m-ai zămislit / Cu ochii vîd și graiul cuvîntează / Ajuns-am prea devreme în extaz / E cerul prea aproape de amiază“. Destul de frecvent, Octavian Goga furnizează și el poetului cîteva tonuri pentru „cantabilele“ sale, înțelegînd prin acestea — în opoziție cu poemele ample de obicei în vers liber care sînt „îmnele“ propriu-zise — compunerile în manieră tradițională (vai, prea tradițională!) de trei pînă la șase strofe cele mai multe: imnuri și laude, cîntere, elegii, dar mai ales portrete și tablouri de gen care alcătuiesc partea cea mai înfînsă a volumului. Capitole ale unei etnografii înduioșate, multe poeme par scrise în continuarea, și parcă spre îmbogățirea operei lui Goga: „Feciorii stau cu toți în jurul ei / Cu capul gol în sumănică de lînă / Din cînd în cînd duc mîneca la ochi / Și scutură o lacrimă-n țărînă // ...O iau pe brațe patru-nlăcrimați / O pun în car și bivoli în înjugă / Diacul spune versul mai cu foc / Și-n prunc la sîn a început să sugă (*Litanie*). Ceea ce lipsește acestor poeme e o mai înaltă justificare în planul semnificației uman-estetice (ea nu lipsea celui mai bun Goga), alta decît sentimentalismul nediferențiat de esență sămănătoristă, împingînd la versificație domoală; care pare a fi fost singurul lor resort: „În zilele de vară sub un măr / Stă c-un nepot în brațe și îi cîntă / Cîntări străvechi ce satul le-a uitat / Ulcioarele pe gar-

„Căci o ascultă“ (Oarba). Situația cea mai avantajoasă pentru asemenea compuneri cuminți și cam bătrâncioase e prelungirea realului în transcendent sau dimpotrivă, coborîrea acestuia printre făpturile de toată mîna proprii mitologiei rustice și naturale a poetului; situație și ea binecunoscută încă din *Belșug*-ul argehian sau din *Tura de peste veac* a lui Crainic, în genere din strădania tradiționaliștilor de acum cincizeci de ani de a spiritualiza realul „doxologizînd“ sau „acatistînd“ (cele două formații lexicale sînt ale lui Ioan Alexandru), ceea ce din punctul de vedere al progresului sensibilității și al progresului pur și simplu echivalează cel puțin cu stagnarea. Tradiția poate fi apărută (aș zice că trebuie apărută) cu mijloace oarecî mai moderne și pe căi mai puțin bătute. Lucru, pare-se, anevoie de îndeplinit atîta vreme cît prin chiar reprezentările sale socio-morfologice, agravate și de indiferența masivă arătată în astfel de împrejurări purității emisiei, poetul nu depășește un anumit simplism: „Dar bun e laptele și sănătos / Și-i bine-n lume cît mai este-o vacă / Și cît mai trece-un nor prin univers / Și cît e-un cuib de pasăre-ntr-o cracă // Și cîtă vreme pînea-i tot din grîu / Și grîu-i tot sămînța care moare / Și cîtă vreme pruncii noștri vin / Tot din măicuța noastră născătoare“ (*Bucurie*); sau: „Cît aș fi vrut cetate să te strîng / Sub aripile mele și să te port în slavă. / Din gura mea să suflu duh curat / În gura ta smintită și betegă // // Puteai a felurite mortăciuni / Cu care te spurcai nepricepută / În lung și-n lat pe sfoară și-ai întins / Izmenele mîhnite de ciufută // Ce să mă fac cu neasculta-rea ta / Nuiua-i prea tîrzie pentru tine“ etc. (*Tînguire*).

Din atîta cumsecădenie și cucernicie (vinovate atfel de nu puține păcate poetice, în primul rînd prozaismele, efectul unei insuficiente transfigurări) nu se poate ieși decît vizionar („Și-i Doamne vai, / De nu te-om povesti vizionar“ — sună semnificativ un autoavertisment dintr-un mai vechi imn despre Ștefan cel Mare), și de fapt reușitele volumului, atîtea cîte sînt, se datoresc în cea mai mare măsură modulului de a construi vizionar și fabulos, în deplin acord și cu materia specifică a acestui scris ce-și trage forța din concretul arhaic și țărănesc, din reprezentările naive de icoană și minee, acum strălucite și de Idee. Stau mărturie despre aceasta — fie și numai fragmentar — cîteva din întinsele „imne“ istorice, cele mai izbutite fiind nu întîmplător tocmai cele despre mari eroi transilvăni (Horia, Șincai, Avram Iancu, chiar Picu Pătruț) și străvechi voievozi descălecători sau întemeietori de țară (Bogdan, Alexandru cel Bun, Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare). Dimpotrivă pe măsură ce poetul se apropie de realități spirituale mai complexe, mijloacele sale se arată tot mai insuficiente, iar inadecvarea prin reducere, simplificare, falsificare se face simțită. Eminescu, Bălcescu — „firi vizionare“ ei înșiși — sînt abuziv „bisericiți“, iar vizionarismul poetului, nemaisprijinit pe temelia realului familiar, alunecă ușor în prolixitate și incoerență. Acolo însă unde veacurile iobăgești de caznă și revoltă, pînă la care răzbește totuși mîngîietor „vîntul răsăritean medieval“, aducînd cu sine zvoană de magnificență din Bizanțul împăraților creștini, dar și miresele smerite ale lavrei din muntele anahoretic sînt lăsate să vorbească, versul lui Ioan Alexandru se încarcă de elocvența unei vechimi autentice, decît care nu cunosc alta mai dăruită în afară poate de intuițiile eminesciene, totuși idilice, despre țărănia voievodală din evul Mușatinilor. Descripțiile poetice, care sînt totodată și definiții tari ca niște sîmburi închizînd în ei veșnicia Patriei, se țin lanț, o lume se dezvăluie în întreita ei ipostază: iconic-etnografică, recules-spirituală, fabulos-istorică. Sub aripa vizionarului de acum e loc chiar pentru primul Ion Alexandru, specializat în detaliul cumplit, autor de care intona-torul innelor de slavă și extază se cam desprinsese. Dar pictura unui trecut de patimi și sărăcie atroce îl recheamă dîndu-i și un rol pe măsură. Imaginea iobăgiei multiseculare nu cred să fi fost de nimeni mai infernal fixată: „...Mocanii stau în / Ciuburi sub șepcile de oaie cu pruncii-n jurul lor / Necopti și în cenușa vetrei în nopțile de iarnă / Perele de pămînt cu-mpuscături se coc // // Ciuberele dogite-n poduri / Goale de floarea-soarelui și cînepă / Și in. Hamul atrîrnă / Uns cu smoală de crucea ușii cît un mort străin. / Căpăstrul cu obloane pe lămpaș se uscă, mîine / În zori mocanii vor ieși ciopoare cu cai și prunci / Și cu securi să tragă trupul unui brad pe sate / Acolo jos pentru un pumn de har, căci oalele de / Lut se-mput în pari de cînd n-au smuls din sîni un strop / De lapte și n-au vărsat în glie zalele de jar. / Căpușile pe oi cît șoarecii de groase stau îm-Plîntate și-au ajuns să mînce mielul chiag în / Burtă maicii și oaia stă incremenită-n jug / Străine mîini o mulg și / Tund deodată și o mîncă dintr-un dumatic“ (*Imnul lui Horia Rex Daciae*). Întemeietorii cer în schimb alt ton, iar stilul lui Ioan Alexandru se învrednicește în atari ocazii să primească în cuprinsul său toată setea de cuvînt și aspirația spre liberă ființare obștească din graiul cronicarilor și al scripților. Sceneria

eminesciană în stil dulce moldovenesc alternează cu atitudini de frescă voronețeană în evocarea domniei lui Alexandru cel Bun : „...Străjerii la Suceava din pridvor domnesc / Pruncii-i vegheau în țărână cum se joacă, bălai / Bolovănind un grai ce sună lin, cu clopotul la toacă, pe limba lui Neculce și Costin (...) Pe tonul cald din gorunul cel veșnic / Ștefan zugravul a-nchipuit un zbor, de pasare în plisc / Cu un tăciune ce-atinge buza unui rostitor, / Și care-apoi înflăcărat se-ndreaptă, într-o poiană-n // Zori de zi, și pune în pământ o piatră, / Din care Moldovița va-nflori. Căci trebuia / Moldova de turme și păduri, în drum spre grai / Să fie Moldoviță, așa cum roua-n drumul ei / Ceresc, nainte de-a fi sînge e-n boabele / De viță, și scînteie pe dealuri în amurg / Rupînd din soare și din adîncime, vâpăi / Ce nici un ochi nu le-a văzut, de cînd pe văi / I-atîta străvezime. Păstoru-a fost înțîii, / Și Alexandru domn învlăstări-n această / Mănăstire, Ștefan apoi din trunchi se ridică / Cu-același dor după neprihănire. / Munții dădură piatra și codrii că-priori...” (*Imnul lui Alexandru cel Bun*). Mai aproape de viziunea populară, moartea lui Ștefan cel Mare e asemenea unei nunți cu eternitatea, țara întreagă, „moldovănind roman”, și o natură fabuloasă participă la pogribania Voievodului : „Ca la un semn Moldova s-a aprins / Pe deal în ploaie viile se zvîntă / Păstorii-n munți cu turmele-mpletesc / Un bocet surd amirosind a nuntă / Colacii-n prapori de grîu împărătesc / Cît roțile războinice străluce / Pe șase funii groase Moldova în genunchi / Pogoară chipul voievodului sub cruce. / Pe-afară-i Marți de Iunie dogoritor / Holdele coapte-ncep să se ridice / Grîul e greu ca o ghiulea de foc / Și-mpuşcă după ciocirlii din spice”. (*Ștefan cel Mare*). În sfîrșit, un Goga mai esențial decît cel din duioasele „cantabile” evocate anterior (plîngerii litanii, evocări rustice mult sentimentale) transpare din *Imnul lui Picu Pricopie Pătruș*, făcînd să învie nu numai umanitatea elementară aspru răzvrătită, sub imperiul durei necesități ci și o alta cu ochii în visare în timp ce se povestește „trecutul ce-o să vie”, gloria neamului resuscitată. Mag, sfețnic, păstor sufletesc din rasa „apostolilor” rășinăreanului, dar cu o mai accentuată vocație misionară, Picu Pătruș e o deplină înfruchipare a spiritualității transilvane a activismului ei ; iar „turma” lui absorbînd cu nesaț Cuvîntul — o proiecție a dirzeniei luminate : „Chipul cu ochii iuți / Aprinși vizionar mlădiu și alb la-nfățișare / Cu testamentul de la Bălgrad în desagi și cu // Opinci de șarpe în picioare. Dă sara / Bună și cuviincios / Ia loc în fruntea mesei la făclie / Și-ncepe ceasul nostru cel mai drept / Căci povestim trecutul ce-o să vie. Graiul curat / Își taie-ndată vad din om în om și față după / Față, le luminează un dor înlăcrimat, trimes // Ca dar la noi de dimineață / (...) Pînă la miezul nopții aloile / De leac ung pragul de deasupra în fiecare casă / Și pruncii-n leagăne sînt miluiți / Pe frunți, din bucuria / Slavei ce se lasă. Picu e / Picătura de aloi ce mîngîie țîșnile / Furtuni să nu mai scrițîiască-n univers / Cîntările de dor ce le trimiț creștinii. Să treacă lin și lunecînd ușor ca umbra cerului pe-o // Patrie de gheață, precum un zumzet auriu de roi, scăpat / Din rai în zori de dimineață. Cîntă / Mulierile torcînd fuiorul lor bătrînii lăcră-/Mează lîngă vatră, bărbații împrejurul / Pătrușului Păstor, deprind să-și frîngă inima / De piatră“...

Asemenea fragmente și altele ca ele (mai rar poeme întregi, pentru că poemul chiar cel „vizionar”, mai trebuie să suporte la Ioan Alexandru tirania pletoricului și a întîmplătorului, poetul nu prea pare a ști să construiască riguros, să-și organizeze intențiile tridimensional, dimpotrivă se lasă în voia risipirii pe orizontală) autentifică oricum o altă imagine despre *Imnele Transilvaniei*, sensibil deosebită de aceea micilor poeme prizoniere în fel și chip formulelor și tiparelor consacrate, iar unele de-a binelea uzate. Experiența sau experiențele întreprinse de poet, cu toate erorile lor, mi se par totuși utile pentru creația sa și chiar pentru lirismul nostru în ansamblu. Căci dacă nu orice întoarcere de pe drumul abstractismului și sterilității se dovedește fericită, *inițiativa însăși a întoarcerii* trebuie salutată. Aș mai spune doar că decantarea în poezie nu înseamnă caligrafie, ci e un proces necesar, vital, fără de care vinul spiritual, atît de mult invocat de poet, nu-și poate împlini menirea. Dar parcă acest lucru Ioan Alexandru ar fi trebuit să-l știe cel dintîi.

CORNEL REGMAN

BUSTURI DE HOTAR

Dacă bătrîna aceea ploconindu-se cu sapa în *particica de popșoi* s-ar îndrepta de șale; dacă oierul acela trepied, rădăcină de Botoșani, înfășurat în colb și tălpuit cu glod, domn peste *bărbăcuții* caracul cu verigă întorlocată, s-ar semeți de pe proptea; dacă bătrînul cu glas siteav, paznic de sară la rachiul de sfeclă, ar ridica privirea către ușă, iar țincul *mănișel* alergînd de pe holmul cu *soreancă* s-ar întinde după bucata de mămăligă și după harbul murat, ochii lor te vor privi limpede: în ei s-au stins dorurile foamei; bunicii, abia întorși din flămînzie, s-au întremat pînă-n a treia spiță.

Cîmpia aceasta matlasată de afluenții Jijiei, dealurile vătămate de secetă sau răzuite de crivăț nu priesc decît botoșăneanului, care și-a adunat pe văi o sută de iazuri și încearcă să-și pieptăne ba Siretul, ba Prutul peste ogoarele sale. Cîndva turcii, apoi leșii au plătit lui Ștefan cel Mare, lui Ștefan Tomșa îndrăzneala de a se abate încoace. Petru Rareș, Lăpușneanu, Ieremia Movilă țineau curți în Botoșani, și țingul, veritabilă roză a drumurilor, ajunge în secolul XIX al treilea oraș al țării. Iarmaroacele sale fascinează Europa, grîul își atrage medalie la Paris.

Apoi, ocolit de calea ferată principală, ținutul decade; în supușenia lor, țărani învață o nouă vitejie — aceea a foamei, curajul de a rezista neclintit, de a minca scoartă de copac, de a muri fără vaiete, de inaniție, și abia în răs-ultima clipă de a aprinde, la Flămînzii, acel 1907.

Astăzi județul Botoșani pompează în vinele țării belșug de cereale, ulei, zahăr de la Bucecea, nisip de la Miorcani, pește, perje, pere, nucii, cînepă, pielicele, pînzeturi și confecții, sticlărie de Doroboi, ceramică de Mihăileni, și oameni, absolut venți ai liceului „Laurian“, oameni de Botoșani.

Acei oameni ai căror frați și surori rămîn aici, la cheremul curiozității vizitatorului, să se arate perechi la începutul lunii mai, de la biserica Uspenia pînă la întreprinderea „Electrocontact“, pe sub cerul scund, înnorat de frunzișul teilor, în care foile tinere de nuc instituie mica lor toamnă. Acei oameni ai căror părinți se sărută pe gură profitînd de oricît de puțină prietenie sau rudenie și care își poartă în zgardă mieii prețioși, ca pe setteri.

Acei oameni ai căror strămoși, o dată îngropați, țin loc de bogății ale subso-lului, al căror chip ține loc de privești, de mare, de munte, de riuri, de păduri și viaducte. Pe cîtiva îi cunoaștem: Eminescu, Iorga, Enescu, Pompeiu, Antipa, Luchian, și acolo, în nord, bustul fiecăruia pare cioplit din piatră de hotar.

Abia se deslușește, înăbușit de timp, Iuga Vodă (Ologul) dăruindu-l pe Brae cu Strahotinul din sus de Movila Vulturului. La fel Duma, nepot, întărit prin uric domnesc pe ocina de pe meandrele Jijiei. Mai cu viață și mai de crezare vin pe șleahul dinspre Suceava oieri transilvăni din Țara Birsei, de cea mai curată viță românească și aceiași rit ortodox, oprindu-se în cele din urmă în locul de i s-a zis, într-aceea, Ungureni.

Sate mici, iluzorii, se înlocuiesc și persistă; din străjerii înfipti împotriva tătarilor parte cad în robie. Răzeșii se prefac în clăcași. Fostul Miclăușeni e mistuit

de ciumă și incendiu, și dangătul disperat răbufnește în Plopenii Mari la dezgroțitului duruie în șarabană robii țigani aduși de boierul Baltă, din care, pe la 1900, unii mai poartă numărul matricol și numele stăpînului scris pe corn de bou și legat de gît. O lume de „birnici, oameni fără căpătii, bătrîni netrebnici și văduve“ încearcă să se salte. Profesor doctor Eugen Nicolau înființează aici, în 1927, prima universitate populară din România.

Dar nu înțelepciunea lipsea moldovenilor, și nici hărnicia, dacă hărnicie se cheamă încăpățînarea de a lua năgarei, pelinului, știrului, neghinei, țara care era a lor și a o da, pe arșiță, porumbului. Lipsea lemnul de foc și de construcție pe care tufele de cacadîr și cătină nu-l puteau furniza; în locul lui ardeau tizicul și ciocălăii și chiar conacele se făceau din chirpici. Lipsea apa. Lipseau drumurile și calea ferată. Lipsea răgazul pentru țesut haine anume de sărbători. Lipseau sărbătorile. „Calfa“ năimea lăutari pentru vreo „strînsură“ cu „gioc“ și scrînciob, la vreun hram; mortului i se punea toiagul de ceară alături și rudele bărbătești nu se bărbiereau patruzeci și cinci de zile. Lipsea ceva-cineva care să înțeleagă și să vic în ajutor.

Atît se știe despre actuala comună Ungureni sprijinită pe cele unsprezece sate ale sale. Că oamenii s-au rostuit, recăpătîndu-și răsufierea și încrederea, e veste proaspătă.

Primarul Iurea Mihai. Șareta cu roți cauciucate, și galopul neauzit, fulgerător, pe iarbă. Prisaca. Patru iazuri cu pește. Treisprezece mii de hectare suprafată arabilă. Grîul, atît cît să unduiască. Șopa-șopa cu Costas Vasile, șef de fermă la C.A.P. Călugăreni. Miei metiscaracul de nici oaia nu-i linge, că-i strică, cu coadă strivită și lată. Clubul „Femina“ pentru localnice care pălesc și roșesc ușor, ca semafoarele, la trecerea unui pieton. Grădina. Grajdurile. La amiază, primarul cu ochi albaștri își prășește „partica“. El știe ce meci e la televizor. De scor va întreba seara, la instruirea cu activul de partid.

Meseriile cu gîndul cărora liceele își obișnuiesc elevii, din inedite devin tradiționale: electrician constructor, sticlar suflător, șlefuitor, gravor sticlă, țesător, strungar, operator chimist. Mîna confecționerei a trecut dezinvolt de la desfăcătul popșoiului în zilele-seri de iarnă, la întinsul aței, reglarea pasului, schimbarea suveicii și acelor. Dacă producția globală industrială a fost în 1975 de 16 ori mai mare decît în 1950, saltul calitativ se va produce în cincinalul 1976—1980, cînd ea va depăși de 2,5 ori producția agricolă.

Inginerul Nicolae Beldean de la întreprinderea de corpuri de iluminat Dorohoi alege un abajur *craclé*, în pereții cărui s-a îndesit, arborescentă, rețeaua crăpăturilor de efect. Bomboniera *galet*, mîncată două luni de acid sulfuric, e operă de artă. Prin decupajul șablonului, nisipul roade luciul unei cupe. Paharele acoperite cu luster „coniac“ par pline.

De la pămîntul pe care umblă, moldoveanul nu se așteaptă la chilipir. Căci nu aurifer, ci cuarțos e nisipul pe care și-l trage de sub arătură. Ce eldorado însă, pentru sticla și cristalul românesc, acest petic de țară ochit pe malul Prutului! Ca un tentacul, șoseaua se apropie, pe după Darabani, pe după Horodiștea, și se lasă pe comoara de la Miorcani.

„Fiind galerie, i-am zis G. Apoi G1, G2. Apoi ne-am ramificat. Întrebați-mă, îmbie maistrul Boacă Dumitru. Ne aflăm în galeria LG2, adică în laterala galeriei doi. La minele de nisip avem un singur nivel.“

Bolțani de beton. De liniște, parcă treci prin vată. Abatajul e „cald“: armat cu stejar și brad pîrîie și se dezmoțeste; de pe tavanul de gresie nisipul ne țistue. Într-o laterală, în beznă, îmbrățișezi botul unuia dintre cai: sus le-am văzut numele pe tăbliță, deasupra ieslelor. Dăm de locomotivă și ieșim, o dată cu cozonacii de nisip alb ornați cu „bile“ de silex. În lumina din capăt, un miner cu lampă de carbid pare că intră, pare că iese și, înfundat pînă la brîu în pămînt, dă să se smulgă, clătîndu-se-clătînd. Caporalul de grăniceri e fericit: mă liberam, tovarășe, și nu vedeam.

Așa se iese din muțenie, se sfichiuieste timpul lenevit și se restituie mișcării materia: găsind bunăoară o clepsidră cu nisip ca cel de la Miorcani — și răs- turnînd-o.

TUDOR VASILIU

lade. Placheta — demnă de admirat și pentru înfățișarea ei tipografică — îngrijită de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, cuprinde, pe lângă textul original, traduceri în limbile engleză (de poetul american W. D. Snodgrass), franceză (de D. I. Suchianu), germană (de A. Margul-Sperber), rusă (de I. Gurovoi) și, în sfârșit, în spaniolă (de Maria Teresa León și Rafael Alberti); traducerea în limba spaniolă apăruse și în volumul *Doinas y baladas populares rumanas*, editat la Buenos Aires în 1963. Mulțumită acestei traduceri putem citi în spaniolă legenda născută „a pié de los montes / boca del Eden”, legenda ce narează moartea păstorului, moarte ce se confundă cu nunta, în timpul căreia „un astro cajó” și „fueron los huéspedes / del festin los pinos / popes las montanas / y entre los hayedos / cantores los pájaros / los astros antorchas”.

Aceeași baladă, împreună cu alte poezii semnificative ale literaturii populare, mai fusese publicată în 1955, într-o ediție bilingvă, *Antologia de la poezia popular rumana*, în traducerea lui L. L. Cortes, la Salamanca.

Dacă trecem de la poezia populară la cea „cultă”, primul nume al unui poet român tradus în spaniolă — și nici nu putea să fie altfel — este acela al lui Eminescu. Într-adevăr, în 1958, Maria Teresa León și Rafael Alberti au publicat, la Buenos Aires, un volum cuprinzând un număr de douăzeci și șapte de poezii din opera lui Eminescu. În 1971, la București, a apărut un volum în care, pe lângă textul original românesc, putem citi câteva poezii ale autorului *Luceafărului* în traduceri engleze, germane, franceze, ruse și într-o frumoasă traducere în limba lui Cervantes.

Nu avem intenția să facem aici — am depăși sarcina pe care ne-am propus-o — o listă, fie ea cât de succintă, a operelor autorilor români traduse în spaniolă în acești ultimi ani și nici nu se vom opri asupra studiilor pe care cercetătorii români — de la Iorga la Călinescu, de la Iordan la Vianu — le-au dedicat problemelor privitoare la limba și la literatura spaniolă. Salutăm cu vie satisfacție faptul că la această serie, nu prea numeroasă, de traduceri și de studii s-au adăugat două volume, ambele în ediții bilingve, datorite, amîndouă, unuia dintre cei mai buni cunoșcători ai limbii și ai sufletului spaniol: Dărie Novăceanu.

Este vorba de o antologie cu titlul *Poesia rumana contemporanea* apărută în 1972 la editorul Barral din Barcelona și de o bogată alegere din poezia lui Lucian Blaga, intitulată *En la marea trecere* — *En el gran correr*, publicată în același an la București de Editura Minerva.

Primul volum cuprinde o bogată culegere din operele poetilor din zilele noastre, dela Argezi la Barbu, de la Bacovia la Blaga, de la Stancu la Nichita Stănescu, pentru ca să cităm doar câteva nume.

A doua lucrare a lui Novăceanu este însă o culegere antologică din bogata producție poetică a unuia dintre vocile cele mai semnificative ale culturii române din timpul nostru: Lucian Blaga. Este vorba de un volum de peste două sute de pagini cuprinzând șazeci de poezii alese din principalele volume ale lui Blaga. Inițiativa lui Novăceanu este desigur demnă de laudă pentru că reușește să pună publicul spaniol în contact cu o parte foarte semnificativă a poeziei române de astăzi. Trebuie să amintim aici că volumul de care ne ocupăm face parte dintr-o colecție de texte poetice bilingve editate de Editura Minerva din București în scopul foarte lăudabil de a oferi nu numai cititorilor români, dar și, mai ales, celor străini, texte corecte din punct de vedere critic și tipografic. Seria a început în 1971 când a văzut lumina tiparului un volum cuprinzând nouăzeci de poezii de Blaga în text bilingv — român și italian — traducerea în limba italiană fiind făcută de cel ce scrie aceste rânduri. Ediția s-a bucurat de un frumos succes din partea criticii și a publicului, ceea ce a determinat Editura Minerva să continue seria cu volumele cuprinzând poezii de Octavian Goga (română și maghiară), de Bacovia (română și rusă), de M. Eminescu (română și franceză; română și engleză). Mai sunt în curs de pregătire sau sub tipar alte două volume din poezia lui Bacovia; unul român-spaniol, datorit tot lui Novăceanu și un altul român-italian al subsemnatului.

Ținînd seama că subiectul acesta intră în domeniul specific al activității și competenței noastre, am citit cu multă atenție cele două volume ale lui Novăceanu și am găsit demnă de laudă osteneala lui de a traduce în limba spaniolă poezia română din timpul nostru, deși convingerea noastră a fost întotdeauna — și a rămas așa și astăzi — că o traducere într-o limbă străină trebuie să fie făcută de cel ce a asimilat, ca să zicem așa, limba respectivă odată cu laptele matern și nu de cel ce și-a însușit-o după un studiu de ani sau chiar de decenii. Datoria noastră de critic nu se poate dispensa de a face, în același timp, câteva observații atît cu caracter general cît și cu caracter particular, observații care nu vor să fie cituși de puțin un blam sau un reproș.

Am subliniat în cele câteva pagini de prefată de la ediția noastră bilingvă a poeziei lui Blaga cît de greu este, în general, să redai într-o limbă opera unui poet concepută într-o altă limbă și, în par-

opera lui Blaga. Într-adevăr nu
 în cursul muncii noastre, am fost
 să recurgem la perifrize în scopul
 de a face traducerea cât mai aderentă la
 spiritul originalului, ceea ce a dăunat mu-
 scalității textului. Mai știm că fidelitatea
 este calitatea esențială a oricărei tradu-
 ceri și că spre a o realiza trebuie să ținem
 seama în primul rînd de sens, apoi de
 fidelitatea istorică. Mai știm de asemenea
 că fiecare limbă și-a elaborat de-a lungul
 secolelor un întreg fond tradițional de for-
 me; de aceea traducătorul este obligat
 să se străduiască să aleagă dintre formele
 expresive ale limbii în care înțelege să
 traducă gândirea unui poet, pe acelea care
 se adaptează mai bine la poetul însuși, în
 cazul în care acesta ar fi scris în limba în
 care vrem să-l traducem.

Spre a realiza acest lucru este necesar
 ca traducătorul să posede pe lângă talent
 și poate chiar înaintea acestuia) o pătrun-
 dere conștiință critică; cu alte cuvinte,
 este necesar ca opțiunea pentru fiecare
 cuvînt al echivalenței parțiale să fie rezul-
 tutul unei analize structurale a poetului
 în totalitatea lui, pe lângă, firește, o vi-
 zionare globală a literaturii străine de care
 ne apropiem.

Lucrul acesta nu-l găsim însă întotdea-
 ma în traducerea lui Novăceanu, cu toate
 că avem în față un cunoscător profund al
 limbii și sufletului spaniol, care mai este,
 în limba sa, și un adevărat poet.

Nu puține ar fi observațiile ce ar tre-
 bui făcute din acest punct de vedere, dar
 noi ne vom mărgini numai la cele pe care
 le considerăm esențiale.

Și începem chiar cu titlul antologiei
 Magiene. *En el gran correr* ar vrea să fie
 traducerea spaniolă a titlului unei poezii
 a lui Blaga, titlu care este totodată și
 titlul volumului de versuri *În marea tre-
 cere*. Cu această expresie poetul înțelege
 trecerea din viață în moarte sau, mai
 bine, din viața terestră în cea eternă. De
 aceea în ediția îngrijită de noi, luînd cu
 împrumut un emistih petrarchesc, am tra-
 dus titlul prin *Il dubbio passo*, încurajați
 fiind în această alegere și de părerea unor
 aștri italieniști români. Novăceanu însă
 ne pune în fața a două soluții diferite; în
 antologia din Barcelona poezia în chesti-
 une este intitulată *En el gran paso*, tra-
 ducere literală ce nu ia și nu adaogă
 nimic textului original. În ediția din
 București însă, soluția devine *En el gran
 correr*, cu o evidentă alterare a sensului
 textului original, întrucît poetul nu înțe-
 lege deloc să vorbească despre *correr*.

În ceea ce privește unii termeni din
 poeziile alese, nu vedem de ce românescul
 este din poezia *Pămîntul* a fost redat prin
 spaniolul *surcos*, echivalentul românescu-
 lui brazdă, în timp ce spaniola posedă cu-

vîntul *gleba* care, ca și corespondentul său
 italian, redă și sunetul, nu numai seman-
 tica, românescului *glie*, folosit de Blaga.
 Și mai departe: cuvîntul românesc *dor*
 are, dintre limbile romanice, echivalente
 numai în cele iberice; *soledad* în spaniolă,
saudad în portugheză. Novăceanu nu folo-
 sește însă niciodată cuvîntul *soledad*, ci
 îi preferă cînd *ansia*, cînd *añoranza* (tit-
 lul volumului *La curțile dorului* este tra-
 dus prin *En el castillo de la añoranza*, în
 timp ce în poezia *Liniște*, termenul *dor*
 devine *ansia*.

Și seria ar putea continua.

Sar nu voim să terminăm înainte de a
 releva alte două inexactități din textul
 spaniol. Cea dintîi este următoarea: în
 poezia cu care începe antologia din textul
 bilingv publicat la București, cuvîntul ro-
 mînesc *vrajă* este redat prin spaniolul
echizo. Dar *echizo* înseamnă, cel puțin
 în accepțiunea cea mai obișnuită a cuvîn-
 tului, tocmai contrariul celor ce înțelegea
 să spună poetul român. De ce să nu se fo-
 losească spaniolul *magia* sau *encanto* care
 redau perfect gândirea lui Lucian Blaga?

Iat-o și pe a doua; în poezia *Mirabila
 sămîntă*, poetul vorbește de *Eutopia*, *min-
 dra grădină*, adică un fel de Eden, de
 Paradis terestru. Ei bine, în traducerea
 spaniolă a lui Novăceanu *Eutopia* devine
Utopia, adică un loc ce nu se găsește ni-
 căieri, ce nu există, făcînd o evidentă con-
 fuzie a grecesului *eu* (=bine) cu *ou* (=nu).
 Aici ni se pare că „gafa” este cam mare.

Cu această ultimă subliniere terminăm
 observațiile noastre care nu vor să fie
 considerate ca un blam sau un reproș
 adus operei hispanistului român, față de
 care avem o mare stimă, ci vor să fie o
 contribuție foarte modestă la încercarea
 sa de a apropia pe cetitorul spaniol de
 versurile unui mare poet român care ne
 este deosebit de drag. Lucrarea lui Novă-
 ceanu este, fără îndoială, de o mare utili-
 tate atît pentru cultura spaniolă cît și
 pentru cea română, contribuind astfel la
 cunoașterea mutuală dintre cele două po-
 poare, apropiate prin originea lor comună
 latină; ea este încă o piatră pusă la edi-
 ficiul păcii dintre popoarele lumii.

Prof. MARIANO BAFFI
 (Roma)

● CIVILIZAȚIA ELENISTICĂ. — După
 sinteza *Moiră, mythos, drama*, în care
 poezia tragică ateniană este urmărită în
 perspectiva rezonanței sale în timp, Mihai
 Gramatopol a publicat în Editura enci-
 clopedică română o altă cuprinzătoare
 lucrare, *Civilizația elenistică*. Mărturie a
 cercetărilor tot mai numeroase și la noi,
 privind arta, cultura și civilizațiile ce-au

spuma presărau din aripi, / polen albas-
tru și zburdau ca mieii“. Trecerea aceasta
de la întuneric la lumină nu e deloc ușoară
pentru o sensibilitate în care, printre
alte elemente cumplite ale alcătuirii ei,
n-a lipsit, gorgonică, ura : „Din ce stătut și
putrezit nămol / găsec cuvinte-n rugă să
se-nchege? / Din ce coltoane-n mine, de
sobol, / lumina de-ntuneric se alege, / / ca
să te chem cu gândul limpezit / de pisină,
de otravă, de mînie, / de ură pentru cei
ce n-au murit? / Mai bate vînt, mai
bate și m-adié!“ Filtrîndu-se, lumina
străbate în conștiință, cu acuitatea fie sen-
zorială a distingerii dintre plăcere și spai-
mă : „și proaspăt încă un fior ambiguu /
între plăcere mă-mpărțea și spaimă / cu-
treierîndu-mi trupul vulnerabil / și eu iu-
bindu-i fără cumpăt totuși / cutreierul
prin lutul meu friabil“, fie morală, a
sondajului în funciara-i cruzime : „Eu nu
știam e-aveau la ei în loc / de ochi copiii
flori și că din iarbă, / schimbînd culori
sub pleoape, ca-ntr-un joc / și-i culegeau
rizînd. Eu ca o oarbă / striveam sub
tălpi perechi după perechi, / mă răcoream
de lacrimi ca de rouă, / amestecînd cu
un dezmăț mai vechi, / de viață, altul, o
plăcere nouă, / cînd eram moartea-acolo
printre ei, / și nu știam, sau poate doar
o sumă / de silnicii eram, doar un crim-
pei / de viață totuși, un adaus de brumă“
Iar conștiința, dramatică, realizează uni-
tatea subiectului contradictoriu : „o sevă
ce mă urcă și coboară / pe mine înfîlnin-
du-mă cu mine / aceeași într-o luptă
temerară / mereu de-a lungu-aceleiași tul-
pine, / plăcerea istovind și neajunsul, /
iubind s-aud un dublu puls cum bate“ :
veche unitate a contradicțiilor, deci tot la
rădăcina ființei, realizată acum quasira-
țional, ca povară a sensibilității și invo-
cată de partea instinctului de conservare :
„Ce lungă povară de crini am purtat / pe
ochi, mai grea decît banul / pe pleoapa
de mort — și tijele verzi / ce verzi fmi
păstrau printre umbre mormanu / de zile
păzite ca miezul de fruct / cînd poartă-
nvelișul iubirii / și sucii lor dulce și greu
peste ani / se scurge pulsînd prin aorta-
amintirii“, explicitată ca joc al unor ipos-
taze histrionice : „docilă înscenărilor mul-
tiple / din mine pentru mine iscodite /
cînd alta cu plăcere și migală / din alta
mă făceam pe nesimțite, / tot alte chipuri
înlesnind privirii, / oglinzii-n care lunc-
cam prin culpă / tot alte forme preschim-
bind în forme / cu miez și miezu-mpodo-
bind cu pulpă, / iubind un joc făcut din
ipostaze / și zi de zi jucat fără măsură“.
Din prăpastia infernală se poate înălța
prin urmare erosul căruia sortit fi este să
provoace și invoace speranța dăinuirii sale
întru lumină : „nimeni să sugă veninul
din gușa răscopă / la soare de șerpi

cum își mîngîie solzii cu limba, / pentru
plaga pupilelor nimeni / cu pete să-ntu-
nece piatra urînd de lumină / prundișul
lucios de oase și sare, / să-ngroape mirosul
lămiilor putrede-n iarbă, / nimeni să spin-
tece pinzele-ntinse de grași / păianjeni la
umbra viesparului nostru de simțuri / pri-
pite să moară și jocul / ispitei cu fapta
smintit de polen să ni-l curme, / nimeni
să-nlătore spuza de frunze fierbinte /
carnea-așteptînd ca miezul castanei pe jar
să ne-o coacă, / nimeni să bată mai rar
decît șirul de inimi / grele din creangă în
creangă-atîrînd rumenite, și totuși / ni-
meni să gîtuie verde speranța“. O atît de
puternică lumină, în stare să autonomizeze
speranța ca metaforă a divinității : „Cu
penele durerii-nfipte-n ei, / a facerii, a
dragostei și-a morții, / eu știu că heruvi-
mii sînt femei, / sînt cele ce-au trecut în
rînd cu morții / iubind prea mult. Altmîn-
teri ce-nțeles / să dau acestor fulgi ce mi
se lasă / pe umeri norostit de dulci și
des / ori poate-ncep și mie-ariپی să-mi
iasă), / acestor noaptea șoapte și-adieri /
ca de lumină, ca de rouă fluvii / ce mă
inundă-n gînd cu mîngîieri / și amintirea
vieții. Sînt heruvii“. Iată cum, în versuri
ce evocă mîntuirea finală din al doilea
Faust, acolo prin dialectica păgînism-cre-
stianism, aici mitul lirismului Etei Boeriu,
supus metamorfozelor ce-i dădeau profi-
lul lăuntric al Meduzei, Hecatei, Medei,
Agavei, Niobei sau Hecubei, deci tot atîtea
figuri ale plînsului și nopții peste care
domneau lacomul Hades și sîngerosul Dio-
nisos, adică moartea și dragostea în abso-
lunitatea lor unitar sumbră, se revelează
sub trăsăturile Persefonei, autentificate de
această poezie în care întunericul împă-
răției plutonice care o leagă poate fi, la
timpurile predestinate, biruit : „Deschid o
dîră de lumini / culorilor prin limpezimi,
un rîu de rouă prin văzduh / ca însumi
străveziul duh, / o boare, boarea mea de
cer / îmbată fingerii și-mi cer, / m-asteap-
tă mugurii-n păduri / să le-o preling și
lor în guri, / să risipesc de mina mea /
cîte-o culoare, cîte-o stea, / să stringă-n
brațe ca-ntr-un nimb / lumina-n care mă
preschimb / și din căldura care sînt / să
iasă iarbă din pămînt, / s-ating cu zîmbet
altul, nou, / coconii-n puf și puii-n ou, /
să crească din sărutul meu / un crîng, un
roi, un stol și eu / să uit că buzele mă
dor / de lutul șters, să uit că mor, / să
fiu lumină, abur, fum, / să uit că m-am
ales din scrum, / să-ncep ce este nefăcut, /
să fiu ce este neînceput“.

I. NEGOIȚESCU

● O CARTE DESPRE SADOVEANU. —
Mai înainte de a fi o aplicație, cartea lui

nerale, „concluziile“ irelevante trase periodic din atari seducătoare premise. „Sadoveanu este în primele opere un scriitor contradictoriu: furios și împăcat, ardent și nepăsător, idealist și sceptic. Un realist cu viziune romantică și un romantic la fel de precis în detalii ca un realist, un contemplativ pasionat și un milos fără milă.“ Ceea ce, hotărât lucru, e prea puțin.

Mult mai interesantă este adâncirea ideii unui Sadoveanu iluminist în spiritul veacului al XVIII-lea, „un raționalist, deci, care se îndreaptă spre tiparul lucrurilor și reprimă instinctele prin gândire.“ În felul acesta autorul *Crengii de aur* se desparte de sămănătorism și poporanism pe de o parte, iar pe de alta de ortodoxism, care e o formă de iraționalism. Aici își face loc una din cele mai frumoase „ipoteze“ ale lucrării: Utopia Cărții. Aceasta s-ar opune materiei efemere a devenirii istorice (care narează devastarea paradisiului inițial, crepusculul vârstei de aur) în virtutea principiului etern livresc. De asemenea ar fi o convertire a moralismului la filosofie, prin potențarea unui principiu de educație (mai bine spus de inițiere). În calitate de înțelept, de copist de adevăruri eterne, Sadoveanu își preschimbă și arta, vizualizând-o, adaptând-o deci condiției caligrafice, dictate de viziunea Cărții (de sugestie, evident, mallarméană): „Ulterior, teatrul face loc balletului și muzica, picturii: o artă a cuvântului care ne apropie de scris. Metafora însăși e de aspect grafic“. Criticul savurează contradicțiile ce apar: negarea raționalismului prin senzualitate și a conceptului prin cuvânt, justificându-le pe planul complexității personalității scriitorului în vibrante rînduri fundamentale: „Evoluția lui Sadoveanu implică astfel de contradicții continue, care-i formează autenticitatea și unicitatea: un scriitor care redescoperă polemic, în plin secol XX, raționalismul moral al iluminiștilor; un occidental care are ceva din beția Asiei; un oriental care are simțul măsurii.“

De subliniat îndeosebi faptul că, în concepția exegetului, Cartea e Utopie, deci basm. În umbra mirobolantă a acestuia se așează multe din observațiile asupra creației sadovene, țesute din firele unei percepții fabuloase: „Fantasticul oricărui basm implică pentru noi imaginația Literaturii, însă când poveștile devin literatură, literatura, ea, devine poveste. Lectura noastră, care a transformat-o pe Șahrazada într-o eroină de carte, a transformat, cu aceeași mișcare, cartea în poveste. Acest sens al imaginarului este foarte vizibil în *Hanu Ancuței*“. Izgonită din preliminariile toretice, „poetizarea“ își ia revanșa, nu numai revelându-se în

justa intuire a operei în discuție, ci și pogorîndu-se asupra instrumentelor cu care e investigată. Contradicția, mai adîncă, pe care eseul lui Manolescu n-o formulează explicit (deși o conține) este prin urmare tot din sfera „potecilor ce se bifurcă“ a lui Borges! Din Cartea sapientială a scriitorului (rezultat al operei în vrea anterioare) îndoială, își vor căpăta impulsul alte imagini, într-un joc de oglinzi infinit, pe care poezia denunțată în capitolul inițial continuă a le regiza. Meritul de căpetenie al acestui studiu dens și ingenios ni se pare că rezidă tocmai în libertatea acordată imaginației critice de a prospecta și organiza un teritoriu bogat ce, fiind al tuturor, părea al nimănui. Sadoveanu și-a dobîndit în fine o lucrare de referință.

GHEORGHE GRIGURCU

● ÎN ÎMPĂRĂȚIA ÎNCÎNTĂRII. — E destul de greu să consideri global o carte care e o culegere de articole ce-ți sunt în genere cunoscute, și mai greu încă e să desprinzi profilul autorului, al cărui nume se află totuși pentru prima oară *adunat*, cum ar zice Arghezi, pe acea carte. Urmărind cu delectare de vreo trei decenii scrisul lui N. Steinhardt, ne-am temut de dificultatea enormă de a răspunde unei sarcini prea ușoare, în legătură cu scriitorul care ne e totuși atât de familiar. Desigur că nici publicul mai larg nu ignoră cu totul numele autorului acestei cărți, *Între viață și carte*, atât de citant cînd a fost vorba să treacă la volum; îndeosebi cititorii „Vieții românești“ s-au obișnuit în ultimii ani să vadă sumarele în genere sever-gîndite ale revistei încheindu-se cu ciinchetul de clopoței al unei note semnate de N. Steinhardt. Dar dacă interesul, intervențiile sale nu mai puțin trezeau îngrijorarea pentru eventualitatea reuniunii lor într-un volum. ...Și iată că disparitatea subiectelor nu împiedică afirmarea unei unități a tonului și atitudinii, deosebite, ba chiar impune o pană alertă, degajată, de un farmec rar. Evident, N. Steinhardt nu vrea să fie un critic, așa cum pe drept cuvînt notează în prefață Mihai Gafița, fără a-l coborî nicicum în stîma noastră. Sunt însă multe pagini de înțelegere a fenomenului literar în sine, intuiții artistice și critice, formulări strălucite, depășind uneori cu mult nivelul criticilor de profesie. Varietatea lecturilor deasemenea poate lăsa perplecși mai ales pe tinerii critici, prizonieri ai monoglosiei, din care dealtmînteri Călinescu îi sfătua de mult să încerce a ieși, tocmai pentru a înțelege mai bine valorile autohtone.

În acest raport se vor introduce alte raporturi ale seriei de concepte vii ale educației: *libertate-necesitate, individual-social* etc. Cu alte cuvinte, se polarizează relații importante: educație-existență, criza educației în raport cu sistemul dat, educație-conștiință individuală și colectivă, intelectualism și educație, valorile și educația. Nu trebuie să rezulte de aici că autorul ar vrea să situeze educația neapărat în centrul problemelor acute ale lumii de azi, dar desfășurându-i latentele, îi stabilește funcțiunile la nivelul existenței efective, și cititorul nu va avea decât să stabilească singur rolul educației azi.

Ar mai trebui semnalată o trăsătură a procesului educației așa cum reiese ea din această carte: instaurarea în interiorul procesului a relației *tradiție-inovație*; aici intervine de fapt tonul și cuvântul critic al autorului. Atitudinea se obiectivizează într-un foarte mare grad, așa încât nu există nici un fel de pericol al acceptării sau reprobării mecanice. Nici tradiția clasică și nici noul nu sînt receptate din vreun punct de vedere aprioric.

Condeiu devine analitic și foarte atent la componentele clasice care pot reprezenta și astăzi elemente în sistemul educațional, precum și la cele ale noului care au sau nu un grad de eficiență. În fine, fiecare componentă se desface în trăsături ce se raportează la util, în ordine teoretică și rentabil, în ordine practică. De fapt ambele ordine sînt incluse unei structuri comune care este probabila educație a viitorului. Axa acestei structuri este secundată de un adevăr dintotdeauna și de mine care se numește a „învăța să înveți“. Este aici ceva mai mult decît un proces didactic, este un fel de luptă a individului și respectiv a unei societăți întregi cu timpul, este instaurarea ideii de gîndire sistematică, sau relaționată, sau structurată și care aparține sferei *gîndirii dialectice*. Drept pentru care se nasc multiplele întrebări, întrebările dificultăților: „există o criză a educației?“ (vezi atitudinile nihiliste și practicile lor sau componentele „sclerozate“ ale învățămîntului și deci necesara combativitate față de nou și vechi, deopotrivă în laturile lor reprobabile), „ce va însemna și ce va fi educația în lumea contemporană și în cea de mine?“ (deci reformularea conceptelor în descendența teoriilor marxiste ale educației și chiar accentele unui John Dewey: educația ca necesitate a istoriei umane, considerarea pedagogiei ca filosofie aplicată).

În acest sens, putem spune despre această lucrare că abordînd problema educației pe două principii fundamentale: a. includerea sincroniei în diacronie și b. includerea sistemului informativ în sis-

temul formativ, obține introducerea sistemului educațional în toate relațiile fundamentale: individ/societate, individ/istorie și, paralel, colectiv/societate și *colectivitate/istorie*. Cele „7 modele“ sînt de fapt un studiu de prognoză asupra omului total.

IOANA CREȚULESCU

● SIMPLU ȘI SCHEMATIC. — Liviu Bratoloveanu reconstituie scrupulos, în romanul *Pelagră* (Cartea Românească, 1975), imaginea unui sat mehedințean bîntuit de boli și mizerie. Lipsit de inventivitate, cu mijloace uzuale și într-un regim patetic arivist din perioada interbelică (un alt Tănase Scatiu), pe fundalul decăderii țărănimii asuprite. Ecurile din Liviu Rebreanu, Duiliu Zamfirescu, Agribiceanu sînt ușor detectabile, dar romancierului în discuție îi lipsește forța și talentul predecesorilor. *Pelagră* apare la un interval mare după *Oameni la pîndă* (1946), un roman la fel de simplu și schematic care miza pe ideea „oamenilor-lupi“, indivizi gata oricînd să-și sacrifice semenii pe altarul îmbogățirii, idee, de altfel, preluată și în recentul volum. Prozatorul urmărește, în fapt, două destine, paralele. Simeon, tipic arivist autohton, al cărui unic ideal este ambiția de mărire și Sandu, țaranul simplu, muncitor, harnic dar prigonit de soartă și de bogătași. Pentru a infuza intructivă dramatism substanței epice, Liviu Bratoloveanu expune existența eroului pozitiv unui destin implacabil. În scurt timp, Sandu este deposedat de pămînt, fetița îi este sfîșiată de porci, iar soția moare într-un accident pe șantierul noii căi ferate.

În *Pelagră* coexistă mai multe teme posibile, dar nici una nu este aprofundată pe măsură de prozator. Una dintre ele se referă la progresul realizat, la nivelul formelor, într-un sat mizer, datorită investițiilor unui spirit întreprinzător precum Simeon morarul. Procesul complex al decăderii boierimii de spiță (Manuil Carp), lîncezind în conațe la țară sau în vile la oraș, după anotimpuri, în confruntare disimulată cu spiritele inventive, care investesc capitaluri în bănci agricole, fabrici, căi ferate etc. este, însă, tratat cu superficialitate. Un roman independent se constituie pe seama „minunii de la Jidoștița“. Mehedințean prin origine, Liviu Bratoloveanu era în măsură să reinvie, cunoscînd evenimentele îndeaproape, atmosfera fanatică și bigotă provocată de fenomenul Maglavitului (Jidoștița), apariția falsului profet și tîmăduitor Petrache

nu mă minte și ochii mei rememorează /
icoanele de lemn spălate cu lacrimi pure
de părinți. / A fi acolo între pietre de riu
albund nepăsătoare, / purificat și cu ure-
chea atentă numai la eter, / acum când
fecundează câmpul și umblă-n fiecare
floare / cu unduire de tot duioase mîini
fine de bijuterii. / Să stau zidit pînă la
umăr într-un ocean de puritate, / să-nvăț
porunci de mult uitate, să-nvăț a nu mai
ști să mor, / la ceasul înserării calme cînd
cineva în ceruri bate / și soarele e ca o
piine zvîrlită proaspăt din cuptor. / A fi
acolo unde carnea se-ntoarce-n trunchiu-
rile sfinte, / acolo unde într-o noapte am
plîns cu fruntea pe o stea, / la rădăcina
vietii mele ce numele nu mi-l dezmințe /
acum, cînd speriat de vîrste încăruneșc
de moartea mea“. Folosirea verbului „a fi“
la infinitiv obligă însuși verbul în moda-
litatea aleasă la o stare în care logosul
își dezvăluie o singură calitate, un singur
„simț“ — acela al vederii; este un verb
mirat, extatic, lăsîndu-se acoperit de ad-
jective și atribute nenumerate asemeni
unui rege plimbat pe un tron într-un car
de triumf. Astfel folosit, infinitivul „a fi“
este, fără nicio exagerare, singura punte
între viitor și trecut, poetul intuind în-
tr-un mod acut substanța timpului. Poe-
mul *A fi acolo* reface printr-un efort de
rememorare susținut ceea ce poetul nu
vrea să admită a fi pierdut pentru tot-
deauna.

Sensul poetic al volumului ni se revelă
în ultimele două versuri ale poeziei *Vină-
toarea de seară* care împrumută și titlul
cărții: „Azi vom vîna din amintire cu
glonțul gîndurilor pure, / azi vom vîna
numai cu ochii într-o beție fastuoasă“.

Volumul acesta premiat pe bună dreptate
de către Asociația scriitorilor din
București (1975) conține și cîteva poezii,
nu ratate, dar cărora le putem reproșa
cîteva lucruri. Astfel *Pasărea de acasă*,
imaculat scrisă, avea nevoie de un nume,
fiindcă toate lucrurile durabile își cer un
nume al lor. Poezia *Vis* e un semn doar
al unei poeme ce reclama o dezvoltare
epică. Sfirșitul poeziei *Postbelică* este ratat.
Pastelurile de un tip special intitulate
Tapiserie, *Fantezie anacronică*, *Fantezie
intimă* sunt geografii răcoritoare, a-
devărate spații spirituale privilegiate.
Prînz cu neamuri este o poezie a înstră-
nării, formulată însă diafan, fără vigoa-
rea poemului lui Goga. În *Fantezie cu
fluture* poetul dovedește că poezia adevă-
rată a început și poate începe mereu cu
sentimentul simplu pentru o frunză, un
fluture, o privire.

Ultima carte a lui Mircea Micu este un
succes cert al poeziei sale și al literaturii
noastre moderne. *Puritatea* recreată con-
stituie substanța adîncă a cărții: „Trece

un inger noaptea prin grădini / și ninge
din aripi și mi se pare / că ochii lui sînt
vinete de sare. / Are un trup frumos, de
porțelan / și duh de miel cu aburul pe
limbă. / Eu îl presimt în somnul meu
profan / și somnul în tristețe mi se
schimbă. / E ca un crin pufos și străveziu/
nimbă în taină și în prevestire / inseris
pe geam, acolo, încă viu / chemîndu-mă
din toga lui subțire. / Mă cheamă blind
cînd scade în declin / lumina în frumosu-i
trup de ceară. / De la un timp îl văd tot
mai puțin / pierdut în întunericul de-
afară“ (*Fantezie cu puritate*)

GHEORGHE PITUȚ

● TEXT ȘI SUBTEXT. — Ultimul ro-
man al lui Costache Anton (*Diminețile
lungi*, Cartea românească, 1976), poate cea
mai bună din cărțile sale de pînă acum,
reprezintă o experiență nouă, în sensul
unei echilibrate modernizări a prozei, în
cariera scriitorului. Logica succesiunii
epice, purtătoarea semnificațiilor din *Seri
albastre* (1960), *Linieștea* (1965) sau *Neu-
tățele vacanțe* (1973) e înlocuită de o li-
bertate de mișcare narativ-descriptivă
mergînd pînă la anularea epicului. Apa-
rent, prozatorul urmărește pe parcursul
unei vacanțe de vară, cîteva experiențe
de viață ale tînărului Tin, însă fără vreo
constrîngere epică și fără o „concluzie“
foarte certă ca atare.

Tin, care relatează el însuși cele petre-
cute, vine în Capitală, dintr-un oraș de
provincie, pentru a lua lecții de vioară în
vederea examenului de admitere la Con-
servator. Aici e găzduit în casa unchiului
său, Alexandru Salcu și cunoaște pentru
prima dată pe verișorii lui Uca și Ioniță,
precum și „cercul“ acestora de prieteni.
Experiența de viață cea mai însemnată
pe care o trăiește tînărul e o „criză“ ero-
tică, nemărturisită și trecătoare, față de
Uca. Fata devenise pentru el o mică ob-
sesie încă înainte de a o vedea, din po-
vestirile elogioase despre ea ale bunicilor.
Un timp băiatul îi pîndește toate mișcă-
rile dintr-un complex de sentimente in-
certe, curiozitate, admirație, afecțiune, fi
cotrobăie prin cărți să vadă ce citește etc.
„Criza“ erotică însă, destul de benignă de
altfel, nu se „rezolvă“ în nici un fel. Ro-
manul nu urmărește rezolvări, ci doar
punerea în temă, fixarea datelor proble-
mei, fără a duce în mod simplist lucrurile
pînă la capăt. În momentul cînd Tin în-
țelege că și Uca încearcă față de el ace-
leași sentimente, orgoliul lui de bărbat
în devenire e satisfăcut și interesul pentru
ea începe să diminueze. Apoi se „îndră-
gostește“ de o altă fată, împrejurare de

„Modelul“ celor incriminați este însuși Alexandru Salcu, unchiul lui Tin. Prezent ca atare doar în scena finală, el e permanent prezent, încă înainte de sosirea tinărului în Capitală, prin discuțiile celorlalți și mai cu seamă prin lucrurile care-i aparțin și care vorbesc de la sine despre el. Alexandru Salcu, director general într-un minister, locuiește într-o vilă somptuoasă, cu grădină și interioare vaste, cu fotolii Louis XV, cu o bibliotecă imensă cu volume legate în piele etc. etc. Întors dintr-o vacanță din străinătate, el află că Ioniță, fiul său, nu se prezentase la examenul de admitere la Facultatea de arhitectură, conform dispozițiilor sale, și-i administrează o bătaie exemplară cu cureaua. Când fiul îl informează că a dat examen, cu mare succes, la Institutul minier, tatăl izbucnește, trădându-și mentalitatea de oportunist și aristocrat execrabil: „Institutul minier? ! a întrebat uluit unchiul Alexandru. Dar ce legătură ai tu cu minierii? Ce, taică-tău a fost vreodată minier?“ Ioniță pleacă umilit și furios: „Om de paie, ipocrit, mincinos... mincinos... Lasă că vezi tu...“ (pag. 286). Urmasrea e că băiatul fuge de acasă și, în împrejurări neclarificate, moare.

Prin formula de factură eseistică, prin simțul discreției și al echilibrului, prin meditația implicată și semnificațiile sociale, *Diminețile lungi* e o proză remarcabilă de cea mai strictă actualitate.

M. NIȚESCU

● FORME ALE IRONIEI ROMANTICE. — Două sînt caracteristicile poeziei lui Nicolae Prelipceanu, conservate și în noul volum, *Întrebați fumul* (Dacia, 1975): descriptivismul voit fragmentar și ironia celui ce comentează tabloul. Trecurt prin școala poeziei moderne, mai ales a procedurilor poetice moderne, Nicolae Prelipceanu își construiește o mască spre a se feri de ridicolul expunerii romantice de sine, spre care în mod natural s-ar simți îndemnat. De aici o eludare voită a legăturilor dintre elementele concrete ale descrierii și construirea unui sistem de referințe ironice (în sensul ironiei romantice), implicînd și puterea demiurgică de a crea un nou univers și capacitatea de a așeza universul sub semnul unei întrebări intelectuale sau sentimentale. În alte vremuri, poetul ar fi fost probabil un elegiac, întrucît înclinarea sa firească îl îndeamnă la contemplarea emoționată a caducității lumii. De obicei, tentația narațiunii este corectată prin selectarea unui eveniment simbolic și prin suprimarea impulsului de a-i extrage sensurile posibile (ca în poe-

mul despre peștele poetului, care pește neputîndu-se adapta la viața în cada de baie, s-a sinucis, lăsîndu-l pe poet cu ro-mușcări de criminal). Alteori, se rejau cu voluptate motive de sorginte livrescă sau devenite livrești prin nevoia de solidaritate, spre a se distanța însă de ele, cu inteligență modernă ce-și demolează toate pretextele de trăire: „Mînteam frumos despre mine / ...Și n-aveam semne de minciuni pe față / și vorbele-mi umblau ca banii / din cînd în cînd numai / o ceață mă prindea în cursă / și încercam s-o mint / „iar ieșeam / oglinzile mă arătau schimbat / și n-aveam semne de minciuni / pe trup / Și nu mai mint și semne am...“. De altfel, volumul se deschide cu o poezie programatic descriptivă și declarat ironică: „Descriind obiectul fi uitam numele / și modul lui de întrebun-țare dispărea / descriind obiectul el se ștergea / din lumea dimprejur / ce arenă goală pentru nori și frunze / împrejurul meu se contura“ etc. Ironia lui Nicolae Prelipceanu are ambiții modeste; ea este un semn de scepticism contemplativ, pe care contactul cu realitatea nu-și îndeplinește menirea de a-l corecta; „Fotografatul particular al orașului / telefonează totdeauna la trei centralistei / ora le convine nespus și le place / mai ales iarna cînd nu e zăpadă / își spun invariabil că ninge / e frig și e bine / pe urmă cad singuri spre centru / ei singurii fulgi / ei merge vorbind și băiatul lui îl ascultă / ea tropăie des pe pavajul uscat / și totdeauna trec unul pe lîngă altul / fără să știe / că nu se vor mai întîlni de acum niciodat“.

O astfel de procedare poetică conține (și adesea autorul nu știe s-o evite) o mare primejdie: confecționată prin cunoașterea procedurilor, ea poate fi redusă la procedee, la o retorică foarte previzibilă, întemeiată pe repetiții, contraste, false interogații, dincolo de care orice emoție este ucisă (*Cum se chema, Școala pașilor pierduți*). Poetului îi reușesc mai ales micile compuneri în care tristetea se autocomtemplă cu ironie: „Nu vezi cum că fiecare frunză / se uită la tine / înainte de a cădea / și tu de ce nu-i dai o speranță / de ce nu-i dai o soluție / prin care să se salveze / ea nu cere mult de la tine / cred că nu cere mai mult / decât încă o iarnă / pe urmă / primăvara / se va descurca singură“.

ROXANA SORESCU

● ARTĂ ȘI SPERANȚĂ. — După mavisul volum de eseuri *Ce se va întîmpla mîine?*, Gheorghe Achiței a publicat o altă culegere de studii și articole, privind

definească arta în funcția ei perenă. După o documentată însușiune istorică (anti-chitate, ev mediu, epocă modernă și contemporană), autorul afirmă — cu autoritatea datelor analizate — dreptul înalienabil la artă, perenitatea artei și funcția etico-socială a acesteia.

Asociat cu arta este conceptul de *șperanță*, pe care Gh. Achiței îl analizează în continuare și îl precizează în raport cu *idealul*, *visul*, *ipoteza* și *utopia*, reliefindu-i valentele de trăire sufletească în atitudinea de așteptare, de încredere în propriile noastre puteri pentru a ne salva, pentru a ieși din impas, din dificultăți — oricât de grave și amenințătoare ar fi — deschizându-ne drumul spre confort spiritual și optimism. Într-un cuvânt, *șperanța* este sentimentul unei certitudini interioare, ce urmează să ne ajute, să ne întărească.

Pe această linie de optimism lucid se înscriu și concluziile lui Gh. Achiței despre funcția socială și umanistă a artei, explicitate în eseurile *Meseria de om* și *Fenomenologia socialului în arta modernă*.

GRIGORE POPA

● **PERMANENȚA FOILETONULUI JURNALISTIC.** — *Conspirații sub cer deschis* (Editura Eminescu, 1976) este o culegere de foiletoane jurnalistice apărute între anii 1936—1938 în publicațiile democratice *Zorile* și *Lumea românească* sub semnătura unui cunoscut polemist al epocii, L. Kalustian. Subtitulată *Pagini dintr-o luptă antifascistă și democratică*, cartea se deschide cu un cuvânt înainte în care criticul Valeriu Râpeanu omagiază personalitatea publicistului și formulează unele observații pertinente referitor la „sensurile morale și virtuțile artistice ale ziaristicii românești ca gen de sine-stătător, ca expresie originală a sufletului național”. O postfață a autorului, *Elegie întârziată în alb și negru*, dă explicații suplimentare cu privire la epoca și condițiile în care s-a desfășurat lupta democratică a unei generații. Dincolo de această prezentare grijulie a unei materii marcate în fond de discontinuitate și destinate să se topească rapid în ritmul trepidant al evenimentelor succesive, luăm cunoștință cu un corpus de articole ce se impun atenției printr-o vizibilă unitate interioară. Aceasta este dată de consecvența într-o atitudine a ziaristului extrem de sensibil la peisajul moral, social și politic, atitudine intransigentă ce coincide cu năzuințele progresiste ale celor mai largi cercuri democratice ale vremii sale. Din parcurgerea cărții înțelegem că șansa foiletonului jurnalistice de a înfrunta timpul

stă în posibilitatea lui de a se afirma ca o componentă a unui flux unic al unei conștiințe ce-și exprimă, de pe o platformă critică, epoca, interceptând în același timp pulsul politic al istoriei. Făcînd parte dintr-un sistem de idei, ceea ce părea destinat la efemeritate se dovedește astfel că o mostră prin care se oglindește astfel care se exprimă o unitate de gândire și de acțiune. Condiția ziaristului ar fi prin urmare aceea de a sluji adevărul, națiunea, de a denunța falsul, injustiția, abuzul, abuzul, demagogia, de a informa opinia publică, de a o preveni cu promptitudine și a crea largi curente de opinie. L. Kalustian este, în acest sens, un nobil exemplu.

Astfel, încă din 1936, în articole incisive și dure, ziaristul prevede, alături de alte condeie de elită ca N. Iorga, Tudor Arghezi, G. Călinescu, N. D. Cocea, pericolul legionar, dezastrele pe care le va suporta țara în cazul unei alianțe cu Germania hitleristă. Într-o epocă în care orientarea cercurilor conducătoare spre Berlin și Roma se făcea implacabil, L. Kalustian se pronunță pentru apropierea de aliatele vechi ale României, Franța și Anglia. Ziaristul denunță opiniei publice politica expansionistă a lui Hitler, aruncă invectiva asupra partidelor politice care sprijineau această politică, militează pentru un guvern democrat, dă la iveală abuzurile ce se săvârșeau împotriva democrației, susține personalități proeminente ale luptei democratice, cărora li se aduc acuzații false sau li se intentează procese ignobile, ca Nicolae Titulescu, Rădulescu-Motru sau Mihail Sadoveanu. Starea țării, sărăcia accentuată de jafurile unor preținși onești sau de consiliile de administrație, de escrocheriile în stil mare, discriminarea rasială, situația țărănimii și a clasei muncitoare, exploatarea, fastul clasei conducătoare, instabilitatea politică, starea dezastruoasă a asistenței sociale, abuzurile cenzurii, toate trec prin stilul său sacadat și violent uneori pînă la injurie. L. Kalustian s-a făcut cunoscut în epocă și prin campaniile celebre împotriva lui Gh. Tătărașcu, cunoscutul om politic, și a lui Stelian Popescu, directorul și proprietarul ziarului *Universul*. Scrise cu vervă, sub forma unor avalanșe scînteietoare de dezvăluiri senzaționale sau de comparații discreditante ce frizează absurdul, declanșînd risul nestăpînit sau indignarea cea mai fățișă, pamfletele lui L. Kalustian pot intra în orice antologie a genului. În general, foiletoanele de față conturează situația socială și politică a României de dinainte de război, în culori sumbre. Într-un articol intitulat *sugestiv Amurg social*, publicat în *Zorile* la 5 decembrie 1936, ziaristul nota: „Nu sînt de